

■ **KLEIN MUSEUM, GROOT BEREIK**

RELAAS VAN EEN COLLEGAGROEP

Dit document geeft een inkijk in het leertraject van de collegagroep 'Klein museum, groot bereik'. De collegagroep telde vijf bijeenkomsten in het jaar 2017: collega's ontmoetten elkaar en wisselden volop ideeën en ervaringen uit omtrent het thema participatie.

De collegagroep is een initiatief van Erfgoedcel Kempens Karakter, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, Heemkunde Vlaanderen, ICOM-Vlaanderen, Museum Hof van Busleyden en stadsmuseum Lier.

COLOFON

Auteurs

Leen Heyvaert, Maarten Jacobs, Tine Rock, Hildegarde Van Genechten, Olga Van Oost, Griet Van Opstal, Marijke Wienen

Initiatiefnemers

Leen Heyvaert (ICOM-Vlaanderen, Stadsmuseum Lokeren), Jeroen Janssens (Erfgoedcel Kempens Karakter), Daphné Maes (Heemkunde Vlaanderen), Hildegarde Van Genechten (FARO), Olga Van Oost (FARO), Griet Van Opstal (stadsmuseum Lier), Marijke Wienen (Museum Hof van Busleyden)

Redactie

Roel Daenen, Birgit Geudens en Annemie Vanthienen

Verantwoordelijke uitgever

Marc Jacobs, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw, Priemstraat 51, 1000 Brussel

Wettelijk Depot

D/2018/11.524/9

Brussel, November 2018

Dit werk is gelicenseerd onder een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Unported licentie.

Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/> om een kopie te zien van de licentie.

■ INHOUD

DEEL 1: LEREN IN (COLLEGA)GROEP	4
1. Opzet en verloop van de collegagroep	4
1.1.Participatie: een leertraject	4
1.2.Methodiek van de collegagroep	4
1.3.Vijf bijeenkomsten en de gevalstudies	5
1.4.Deelnemers aan de collegagroep	7
1.5.Opbouw tekst.....	7
2. Wat is participatie?.....	7
3. Leren van Our Museum: vier pijlers voor een participatief museum.....	9
4. De slotsom: “Participatie is een manier van denken”	10
DEEL 2: CASES UIT DE PRAKTIJK.....	12
1. Stadsmuseum Lokeren	12
2. ‘t Grom Sint-Katelijne-Waver	16
3. Museum Hof van Busleyden Mechelen	21
4. Het Stadsmus Hasselt.....	26
5. Stadsmuseum Lier	30
INSPIRATIELIJST.....	35
BIJLAGEN	36

■ DEEL 1: LEREN IN (COLLEGA)GROEP

1. OPZET EN VERLOOP VAN DE COLLEGAGROEP

1.1. Participatie: een leertraject

Participatief werken als klein museum, hoe doe je dat? Wat houdt participatie in? Hoe evalueer je een participatieve werking? Kan je een verschil maken? Wanneer heb je impact? Er lijken al behoorlijk wat musea participatief te werken, maar we stelden vast dat er toch nog veel vragen bestonden over de praktijk van een participatief museum. Vandaar dat we in het voorjaar van 2017 de collegagroep ‘Klein museum, groot bereik’ aftraptten. De laatste bijeenkomst vond plaats op een koude decemberdag in Lier: samen met enkele tonnen sneeuwvlokken dwarrelden de inzichten bij de deelnemers neer. Het dikke sneeuwtapijt leek de groep eindelijk wat vaste grond onder de voeten te geven.

We legden een stevig leertraject af, gingen bij elkaar op bezoek, lichtten praktijken toe, gaven input en feedback aan elkaar, trokken brainstormsessies op gang en wisselden volop van gedachten. In dit document gaan we dieper in op de verschillende delen van het leertraject, en delen we de inzichten van medewerkers van de participatieve musea (gevalstudies) en van de deelnemers.

1.2. Methodiek van de collegagroep

In deze collegagroep lag de focus op ‘kleine musea’. Hiermee verwijzen we naar musea die worden beheerd door een gemeentelijke of stedelijke overheid, in hoofdzaak een lokale tot regionale werking hebben, en worden gerund door betaalde medewerkers (‘professionals’) samen met vrijwilligers, of door vrijwilligers alleen.¹ Kenmerkend voor deze musea is dat ze doorgaans een vrij eclectisch collectieprofiel hebben, en/of dat ze zich als een ‘stadsmuseum’ profileren.

Opvallend is dat deze musea op een vrij spontane en organische manier participatief (zijn beginnen te) werken. Ze staan immers heel dicht bij (lokale) gemeenschappen – of hebben dat potentieel – en kunnen er dus een directe band mee opbouwen. En die band is het fundament van participatief werken voor deze musea. Het gaat het museum om betrokken zijn, betrokken worden en ook anderen betrekken. Vanuit deze basishouding groeien netwerken met vele schakels, die het museum telkens opnieuw in staat stellen om vlot samenwerkingen en partnerschappen aan te gaan. Maar soms blijkt participatief werken voor lokale musea ook gewoonweg een noodzaak om als museum te overleven.

We kozen voor de methodiek van een collegagroep omdat de gevalstudies (zie verder) al behoorlijk wat praktijkervaring bezaten, en omdat een aantal onder hen ook al een track record op het vlak van (experimenteel) participatief werken kon voorschotelen. Kortom, de deelnemers zouden veel van elkaar kunnen leren. We gingen ook telkens op bezoek bij een participatief museum, dat deel uitmaakte van onze groep. Op die manier bezochten we tijdens de vijf bijeenkomsten vijf verschillende plekken en konden we meteen ‘in praktijk’ bekijken en beleven wat het participatief werk op een bepaalde plaats zou inhouden. We spreken in de voorwaardelijke wijs, want tijdens ons traject in 2017 stonden de musea van Lier en Mechelen nog in de steigers, en zat het museum van Dendermonde nog volop in een reflectiefase.

---

¹ De uitzondering is hier het Museum Hof van Busleyden in Mechelen, dat als participatief stadsmuseum een eerder landelijke reikwijdte heeft. Aangezien het een uitstekend voorbeeld is van participatief werken, kon deze gevalstudie hier niet ontbreken.

Tijdens iedere bijeenkomst presenteerde de gastlocatie zichzelf eerst als case, en formuleerde ze vervolgens een concrete vraag of uitdaging waar de collegagroep mee aan de slag moest gaan in de vorm van een brainstorm of discussie. Die manier van werken creëerde de gelegenheid om ideeën en inzichten te laten rijpen. De slotvraag tijdens iedere bijeenkomst was steeds: 'Wat nemen we mee van deze dag om onze eigen praktijk te verbeteren?'

Er was altijd tijd en ruimte om hierover van gedachten te wisselen met een 'critical friend', een collega-deelnemer waarmee men in alle vertrouwelijkheid open en eerlijk kon spreken. In duo legde men de eigen praktijk aan elkaar voor, en gaf men reactie en feedback aan elkaar. Dit was belangrijk omdat de tijd doorgaans ontbreekt om dit soort gesprekken te voeren met collega's uit het veld. Tegelijkertijd vroegen we de deelnemers om een 'groeifiche' in te vullen voor zichzelf (zie bijlage 1). Naarmate de bijeenkomsten vorderden, kon iedere collega deze fiche aanvullen en/of wijzigen. Het opzet van de groeifiche was dat het zou werken als een spiegel voor de deelnemers: ze zouden op die manier zelf hun eigen denkproces en hun eigen leerpad kunnen bijhouden.

1.3. Vijf bijeenkomsten en de gevalstudies

De collegagroep trok naar onderstaande plekken en musea ('in wording'). We vermelden telkens de gastvrouw en/of gastheer, en de sprekers. De sessies werden telkens voorbereid door alle initiatiefnemers van de collegagroep, en werden ter plekke begeleid door Hildegard Van Genechten en Olga Van Oost van FARO.

Bijeenkomst 1 op 28 maart 2017

Te gast bij FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed te Brussel, op uitnodiging van Hildegard Van Genechten en Olga Van Oost

Sprekers:

- ▶ Piotr Bienkowski, projectleider van het programma 'Our Museum' in het Verenigd Koninkrijk, kan terugplooien op zeer veel ervaring op het vlak van organisatiemanagement en -verandering én in het domein van musea. Hij was in verscheidene (directie)functies eerder ook verbonden aan de National Museums Liverpool en aan het Manchester Museum.
- ▶ Sofie De Ruysser, MAS Antwerpen, is er werkzaam als erfgoedcoördinator districten. Zij ontwikkelt participatieve erfgoedpraktijken die zich zowel binnen als buiten het museum afspelen. Vanuit die ervaring geeft ze mee gestalte aan het (participatieve) museumbeleid.

Bijeenkomst 2 op 16 mei 2017

Te gast bij Lamot, Mechelen, op uitnodiging van Marijke Wienen

Sprekers:

- ▶ Marijke Wienen, werkt als conservator Participatie / Ondersteuningsstrategieën in het Museum Hof van Busleyden te Mechelen. Zij trok het voorbereidende participatieve traject op weg naar het vernieuwde museum; en ook in de huidige werking geeft zij participatie concreet vorm.
- ▶ Willy Thomas, is artistiek leider van het theaterhuis ARSENAAL/LAZARUS in Mechelen en geeft samen met het Museum Hof van Busleyden vorm aan het participatieve stadsproject De Grond Der Dingen.
- ▶ Tine Rock, staat als stafmedewerker publiekswerking en communicatie bij de stedelijke musea Hasselt (Het Stadsmus, Jenevermuseum, Abdijsite Herkenrode, Modemuseum) in voor inhoudelijke projectondersteuning met expliciete aandacht voor participatie.

Bijeenkomst 3 op 12 september 2017

Te gast bij Stadsmuseum Lokeren, op uitnodiging van Leen Heyvaert

Sprekers:

- ▶ Leen Heyvaert, integreert als conservator Stadsmuseum Lokeren participatieve projecten in de visie en structurele werking van het museum. Zij is ook ondervoorzitter van ICOM-Vlaanderen, een leden- en netwerkorganisatie die musea in Vlaanderen en Brussel met elkaar verbindt.
- ▶ Maarten Jacobs, directeur-conservator van 't Grom (Groentemuseum) in Sint-Katelijne-Waver profileert het museum als een doemuseum én als participatief museum en benadrukt daarbij de mogelijkheden die immaterieel cultureel erfgoed daarbij bieden.

Bijeenkomst 4 op 14 november 2017

Te gast bij Vleeshuismuseum Dendermonde, op uitnodiging van Dimitri Beeckman en Carolien Van Hecke

Sprekers:

- ▶ Dimitri Beeckman, experimenteert met participatieve initiatieven als stafmedewerker publiekswerking en publieksdeelname voor de Stedelijke Musea Dendermonde, die volop in een vernieuwing zitten.
- ▶ Tiny T'Seyen, is coördinator communicatie en participatie voor de Erfgoedcel Leuven, en trekt onder meer 'Straathistories', een initiatief dat wijkbewoners stimuleert (om in samenwerking) de geschiedenis van de wijk in kaart te brengen.
- ▶ Hildegard Van Genechten, adviseur educatie en participatie te FARO, verkent al enkele jaren de betekenis en mogelijkheden van participatie voor het erfgoedveld, en organiseerde hiertoe steeds in samenwerking met vele partners en collega's diverse lees- en collegagroepen.

Bijeenkomst 5 op 12 december 2017

Te gast bij Stadsmuseum Lier, op uitnodiging van Griet Van Opstal

Sprekers:

- ▶ Griet Van Opstal, stadsmuseum Lier bracht als teamleider Stadsmuseum en Erfgoed twee museumsites samen tot één nieuw stadsmuseum, en ontwikkelde i.s.m. diverse partners een participatieve visie voor de toekomstige werking van het museum met duidelijke handvatten voor de praktijk.
- ▶ Johan Buytaert, is coördinator van de kleine expeditie, een projectbureau dat musea en organisaties ondersteunt in het bereiken van hun erfgoedgemeenschappen en het verbreden van de erfgoedparticipatie. Naar aanloop van de opstart van het Stadsmuseum Lier werkte de kleine expeditie samen met Lierse verenigingen en wijken.
- ▶ Koen Demarsin, was voor het participatieve traject van Stadsmuseum Lier betrokken in het team van de kleine expeditie. Hij is ook werkzaam als coördinator beleid voor de erfgoedcel Pajottenland Zennevallei.

1.4. Deelnemers aan de collegagroep

De groep telde 32 deelnemers, inclusief de initiatiefnemers. Dit aantal was een maximum aantal om uitwisseling tussen de deelnemers nog volop mogelijk te maken. Onder de deelnemers zowel medewerkers uit musea, heemkundige kringen als erfgoedcellen afkomstig vanuit alle provincies in Vlaanderen en Brussel. De collegagroep bracht een diversiteit aan medewerkers samen: sommigen experimenteerden al volop met participatie; anderen verkenden de participatieve mogelijkheden voor hun werking voor het eerst.

Een evaluatieronde aan het einde van het traject van de collegagroep leerde dat de inbreng van alle praktijkcases heel erg werd gewaardeerd. Het waren oprechte verhalen die zorgden voor veel herkenbaarheid bij alle deelnemers. Het kunnen aftoetsen van ideeën, de collegiale steun en inspiratie, het samen zijn met gelijkgestemden ... het waren positieve elementen in de collegagroep voor vele deelnemers. Niet in het minst omdat participatief werken geen generiek gegeven is. Er is geen vooraf uitgestippeld pad. Participatief werken is altijd maatwerk. Collega's die je kan vertrouwen, die met je meedenken maar die tegelijk ook de nodige kritische vragen stellen zijn daarom ontzettend dankbaar. Ze houden je alert en 'on track'.

1.5. Opbouw tekst

De uitwisseling van ervaringen en inzichten uit de praktijk, en de intervisie, vormden het doel van de collegagroep. In deel 2 van deze tekst geven we het woord aan Leen Heyvaert (Stadsmuseum Lokeren), Maarten Jacobs ('t Grom), Marijke Wienen (Museum Hof van Busleyden), Tine Rock (Stadsmuseum Hasselt) en Griet Van Opstal (Stadsmuseum Lier) over de manier waarop zij invulling geven aan participatief werken in hun musea.

Maar eerst gaan we dieper in op de mogelijke betekenissen van participatie in een museale context. We grijpen daarvoor dankbaar terug naar het werk van Nina Simon, *The Participatory Museum*, en naar de ervaringen die we enkele jaren geleden opdeden met een leesgroep over het werk van deze auteur en museumdirecteur. We geven vervolgens weer hoe we op dit model van Simon verder werkten vanuit een breder erfgoedperspectief. Daarna staan we stil bij de krachtlijnen van 'Our Museum', een programma dat negen musea in het Verenigd Koninkrijk aflegden om te evolueren in de richting van een participatieve werking. Piotr Bienkowski, de projectleider van Our Museum, was onze gast tijdens de eerste bijeenkomst van de collegagroep. De bevindingen van dit project, en dan vooral de vier pijlers die Bienkowski onderscheidde, bleken ook voor onze collegagroep ideaal om mee te werken.

2. WAT IS PARTICIPATIE?

'Wat betekent participatie?' is een vraag die iedere bijeenkomst opnieuw aan de oppervlakte kwam. Het omschrijven van participatie als een proces van 'actieve deelname van mensen aan het maatschappelijk gebeuren' bleek een onvoldoende antwoord voor de deelnemers in de collegagroep. Want wat betekent dat specifiek voor een museum? Hoe kan een museum ervoor zorgen dat mensen actief deelnemen aan het museale en maatschappelijke gebeuren? Hoe moeten we dat aanpakken? En welk resultaat moeten we daarbij voor ogen houden?

Participatie is er in allerlei graden; en evenzoveel vormen. Participatie werkt niet zoals een aan- en uitknop, want participatie is een continuüm. De kern is altijd wel de centrale rol die toegekend wordt aan mensen, aan een gemeenschap.² Bij participatie draait het steeds om relaties, partnerschap, (gedeelde) verantwoordelijkheid, en (gedeeld) eigenaarschap.

---

² In dit document hanteren we voortaan de term 'gemeenschap', maar daarmee bedoelen we telkens zowel individuen, groepen, informele als formele gemeenschappen, verenigingen ... in de samenleving.

Om ervoor te zorgen dat we in de collegagroep toch enigszins een gemeenschappelijke taal spraken, grepen we terug naar het participatiemodel van Nina Simon zoals zij het in *The Participatory Museum* omschrijft.³ Zij onderscheidt vier participatietypes:

1. Bijdrage: bezoekers kunnen tijdens het museumbezoek ideeën uiten of suggesties doen.
2. Samenwerking: mensen werken actief mee aan projecten die het museum heeft opgezet.
3. Cocreatie: mensen denken samen met het museum na over doelen en uitwerking van nieuwe projecten.
4. Gastheer- of gastvrouwschap: mensen maken gebruik van (zalen in) het museum voor het realiseren van hun eigen doelen.

In deze participatietypes neemt de actieve betrokkenheid toe en verandert het spanningsveld tussen de doelen van het museum en de doelen van de deelnemers. Bij type 1 behoudt het museum sterk de controle, bij type 4 geeft het museum vooral uit handen.⁴ (Zie ook het schema in bijlage dat deze indeling van Simon weergeeft.)

In de collegagroep haalden we het schema van Nina Simon erbij, waardoor we onze eigen praktijken beter konden benoemen en analyseren. Omdat Simon zich uitsluitend op de context van een museum toespitst, trachtten we vanuit FARO het participatiemodel wat breder te trekken zodat het ook werkbaar zou kunnen worden voor het ruimere erfgoedveld. We verkenden daartoe ook andere gangbare participatiemodellen, ook in het domein van onder meer samenlevingsopbouw. Vanuit FARO kwamen we uit bij een volgende indeling:⁵

1. Info delen: de erfgoedorganisatie informeert en draagt doel(groep)gericht informatie, achtergronden en kennis over.
2. Inbreng vragen: de erfgoedorganisatie stelt een specifieke vraag naar inbreng van ideeën, inhoud van specifieke kennis of vaardigheden, materialen ...
3. Advies vragen: de erfgoedorganisatie vraagt advies en de betrokkenen formuleren wat zij belangrijk vinden. Zij denken mee en hebben een aandeel in beslissingsprocessen.
4. Samen doen/denken/beslissen: het initiatief komt van de erfgoedorganisatie, of van een gemeenschap. Er is sprake van cocreatie of coproductie waarbij de erfgoedorganisatie en de gemeenschap samen ontwikkelen en samen uitvoeren. Er is gedeeld eigenaarschap.
5. Laten doen/denken/beslissen: een gemeenschap neemt het initiatief, de erfgoedorganisatie geeft uit handen, maar ondersteunt, coacht of faciliteert wel.

In bijlage wordt deze indeling, toegepast op het domein van waarderen van collecties, geïllustreerd. Met deze indeling denken we duidelijk voort op de vier types van Simon. Maar een belangrijke aanvulling is dat wij deze types toegepast zien:

→ in alle domeinen van de erfgoedwerking: bij het verzamelen en herkennen van cultureel erfgoed, het behouden en borgen, het onderzoeken, het presenteren en toeleiden;
→ op zowel het beleidsniveau van de erfgoedorganisatie, als op operationeel niveau.

Het Cultureelerfgoeddecreet van 24 februari 2017 stimuleert erfgoedorganisaties om een visie en werking te ontwikkelen rondom participatie. Participatie wordt in dit decreet als een vijfde basisfunctie benoemd.⁶ Het cultureel-erfgoedbeleid gaat hierbij uit van een benadering van participatie, waarbij de burger wordt betrokken als coproducent of cocreator. Het mede-eigenaarschap is hierbij belangrijk.

3 N. Simon, *The Participatory Museum*, Santa Cruz CA, 2010.

4 J. van Leeuwen, T. Rock, Nina Simon 'Participatory Museum': Rode draden en commentaar, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, 2013, p.10.

5 H. Van Genechten, J. van Leeuwen, 'Erfgoedparticipatieladder', in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 11 (2018) 4, <https://faro.be/tijdschrift>.

6 Cultureelerfgoeddecreet 24 februari 2017, www.kunstenenerfgoed.be/beleid/wet-en-regelgeving/cultureel-erfgoeddecreet.

Gaan we even terug naar de indeling hierboven, dan is van participatie, zoals het in het decreet is bedoeld, nog geen sprake als we als erfgoedorganisatie louter informeren, of inbreng of advies vragen. Toch zien we dit als belangrijke opstappen om tot cocreatie te kunnen komen.

Vanuit het decreet wordt eveneens gesteld dat participatie ruimer moet gezien worden dan publiekswerking. Participatie is een grondhouding doorheen alle functies en doorheen de hele organisatie. Dat brengt ons tevens bij de visie op participatie van het Our museum programma, waarin participatie wordt benaderd als organisatiecultuur.⁷

3. LEREN VAN OUR MUSEUM: VIER PIJLERS VOOR EEN PARTICIPATIEF MUSEUM

De eerste bijeenkomst van de collegagroep startte met een toelichting van Piotr Bienkowski, projectleider van Our Museum. Dit programma behelst een traject dat negen musea uit het Verenigd Koninkrijk gedurende een aantal jaren aflegden met als doel (lokale) gemeenschappen sterker bij hun werking te betrekken. Al hun ervaringen delen ze via de website www.ourmuseum.org.uk.

Het punt dat Piotr Bienkowski voortdurend maakte in zijn betoog was dat participatie in de eerste plaats een organisatiecultuur is, en géén kwestie van afzonderlijke, tijdelijke (publieksgerichte) projecten (alleen). Participatie zit daarom niet alleen maar op het operationele niveau van het museum, maar óók en vooral op het beleids- en beslissingsniveau.

Een belangrijke bevinding vanuit het hele traject van Our Museum was bovendien dat ieder museum dat participatie als basiswaarde vooropstelt, op vier pijlers steunt. De pijlers kunnen als streefdoel én toets in de visie en werking van het museum worden gebruikt:

Een participatief museum ...

1. ... is geworteld in lokale noden

Een participatief museum detecteert wat er lokaal speelt en leeft, wat lokale gemeenschappen bezighoudt, en onderzoekt welke rol het hierin kan opnemen. Het museum begrijpt dat het iets te betekenen (kan) hebben in zijn eigen lokale context. Het museum stelt zich proactief, open en uitnodigend op, en start partnerschappen op met die gemeenschappen, precies om op die manier in te spelen op hun noden.⁸

2. ... stelt (de) gemeenschap(pen) centraal

Een participatief museum plaatst gemeenschappen in het hart van de werking, en dat komt tot uiting in de missie, de visie en de waarden die het museum uitdraagt. Gemeenschappen hebben een stem in het beleid van het museum, er wordt met hen samengewerkt in alle domeinen van het museumwerk. Het museum gaat permanent met hen in dialoog. Het is een engagement van de hele organisatie (en dus van iedere medewerker).⁹

---

7 P. Bienkowski, No longer us and them. How to change into a participatory museum or gallery. Learning from the Our Museum programme, April 2016, pp.12-13, http://ourmuseum.org.uk/wp-content/uploads/Our-Museum-Report_double-page.pdf.

8 Idem, p.12.

9 Idem, p.12.

3. ... creëert mogelijkheden voor mensen

Een participatief museum creëert gelegenheid en ervaringen die mensen en gemeenschappen versterken in hun vaardigheden, hun creativiteit, in hun sociale competenties, en die bijdragen tot hun kennis, de mogelijkheid geven om hun talenten te ontwikkelen ... Musea helpen mensen en gemeenschappen om (eigen) mogelijkheden te zien, om hen een engagement te doen opnemen, hun stem te laten horen, verantwoordelijkheid op te nemen ... Het museum ondersteunt hiertoe de medewerkers in hun werk met mensen en gemeenschappen.¹⁰

4. ... reflecteert

Een participatief museum is bij uitstek een lerend museum. Door participatie op een bewuste manier in te brengen in de werking, door er samen met collega's (intern en extern) en partners over te reflecteren, kan de participatieve praktijk alleen maar sterker worden. Door continue reflectie, openheid en dialoog worden eigen waarden en werkmethoden voortdurend kritisch bevraagd.¹¹

De deelnemers van de collegagroep grepen in de bijeenkomsten voortdurend terug naar deze vier pijlers. Ze bleken een ideale toetssteen voor de eigen (lokale) praktijk. In de beschrijving van de cases in deel 2 kunnen we bovendien heel wat voorbeelden lezen van elementen in de werking van deze musea die helemaal aansluiten bij een of meer van deze pijlers.¹²

4. DE SLOTSOM: “PARTICIPATIE IS EEN MANIER VAN DENKEN”

Participatief werken: het is méér dan een methodiek of werkwijze. Het is een organisatiecultuur. Of, zoals conservator Leen Heyvaert aanhaalt in de beschrijving van de case Stadsmuseum Lokeren in het hiernavolgende deel: “Deze collegagroep zette aan tot een klik in het denken: het is onze intentie om bij alle volgende projecten de vraag te stellen of en hoe we het participatief kunnen aanpakken. Participatie is voor ons een manier van denken.”

Deze uitspraak vat tegelijkertijd het leerproces dat zich afspeelde in de collegagroep goed samen. Zo'n waardevol traject was enkel mogelijk dankzij de inbreng van alle deelnemende collega's die allen ontzettend bereid waren om open en eerlijk te spreken met elkaar. Praktijken delen en er even afstand van nemen om erover te reflecteren is trouwens essentieel – zo leerden we van Piotr Bienkowski – voor ieder museum dat een participatief museum wil zijn. Het is de enige weg om tot inzichten te komen over wat participatie is of zou moeten zijn, en wat men ermee wil bereiken.

---

¹⁰ Idem, p. 13.

¹¹ Idem, p.13.

¹² In dit artikel worden diverse voorbeelden vanuit de cases bij deze vier pijlers uitdrukkelijk benoemd: L. Heyvaert, M. Jacobs, H. Van Genechten, O. Van Oost, G. Van Opstal, M. Wienen, 'Een jaar lang collegagroep 'Klein museum, groot bereik'', in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 11 (2018) 4, <https://faro.be/tijdschrift>.

Ook Stadsmuseum Lier heeft gedurende het verloop van de collegagroep door voortdurende reflectie verder gestalte weten te geven aan het participatie-instrument dat ze op dat moment voor het museum aan het ontwikkelen waren. Stadsmuseum Lier kon het prototype delen in de collegagroep en kreeg daarop veel zinvolle feedback. Griet Van Opstal: “Omdat de mogelijkheden van participatie onbeperkt zijn, en de middelen vaak bescheiden, is het belangrijk om vanuit jouw museum de definitie en voorwaarden van participatie scherp te stellen. We ontwikkelden voor onszelf een beslissingsboom die onze participatieve visie en werking ook in de toekomst scherp zal houden.” Ondertussen verscheen dit instrument onder de titel Routeplanner participatie, en zo deelt stadsmuseum Lier op die manier al hun opgedane inzichten ook buiten de collegagroep met collega’s in het veld.¹³ Maar ook alle andere collega’s die een eigen praktijkverhaal in de groep brachten, hebben ongelofelijk bijgedragen aan het gezamenlijke leerproces. Precies daarom delen we deze praktijken of cases graag verder in deel 2. Daarin zullen heel wat gelijklopende inzichten terug te vinden zijn; maar soms toch ook heel uiteenlopende aanpakken. In sommige praktijken zien we participatie of cocreatie bijvoorbeeld heel spontaan en organisch groeien, in andere gevallen schuilt achter de participatie werking een strikt beleid en kader.

Opvallend is in elk geval hoe nadrukkelijk participatief stadsmusea zich vandaag ontwikkelen. Als we kijken naar onder meer het Museum Hof van Busleyden (°2018) en het intensieve voorbereidende traject, het stadsmuseum Lier (°2018) en Yper Museum (°2018), die alle deel uitmaakten van de collegagroep, dan lijkt een stadsmuseum of museum van de stad maar ten volle die titel waard als het ook alle stadsbewoners heeft weten te betrekken bij het ontstaan en de werking ervan. De stad en de inwoners zijn het vertrekpunt voor deze musea, en niet langer de collectie. Deze musea zetten duidelijk mee de toon voor ieder ander nieuw stadsmuseum dat in hun voetsporen zal volgen.

Maar er zijn ook musea die al jaren participatief werken, maar het misschien niet altijd zo benoemen. Het Stadsmuseum Hasselt beschrijft in de case bijvoorbeeld hoe zij dialoog en samenwerking altijd als prioriteit vooropstellen in de werking. Ook 't Grom benoemt participatief werken als hun ‘tweede natuur’. Het is trouwens frappant dat in al deze cases vrijwilligers worden vernoemd als ‘vrienden’, ‘krachten’, en zelfs als ‘onze ogen en oren’. Laat het duidelijk zijn: vrijwilligers ademen participatie, vrijwilligers zijn participatie.

Hoe dan ook zijn er aan een participatieve werking ook nog heel wat uitdagingen verbonden. Heel wat vragen liggen nog open, waaronder enkele nijpende. Hoe meten we de impact die we genereren? Hoe betrekken we mensen die we tot nog toe niet hebben weten te bereiken?

Het zijn vragen die in deze collegagroep keer op keer terugkwamen, maar waarop nog geen eensluidende antwoorden werden gegeven. Laat dat een oproep zijn aan al wie dit document ter hand neemt en zelf praktijken ontwikkelt: deel volop ervaringen en inzichten met collega’s zoals in deze collegagroep. Want participatie is en blijft een proces van zoeken, denken, doen en delen.

---

¹³ Stadsmuseum Lier, Routeplanner participatie, 2018, www.stadsmuseumlier.be.

DEEL 2: CASES UIT DE PRAKTIJK

1. STADSMUSEUM LOKEREN

Context

Waar?

Lokeren is een Oost-Vlaamse provinciestad met 41.500 inwoners. Het heeft een dichtbevolkt centrum en veel groene buitenwijken. Er zijn veel scholen en zorgcentra en de stad is goed bereikbaar via de E17 en de spoorlijn Gent-Antwerpen. Historisch was Lokeren landbouwgebied met textielindustrie in de kern, nu kent de stad veel nieuwe industrieontwikkeling rond de E17. Het is vandaag de dag vooral een woonstad, voor mensen met veel verschillende achtergronden, en telt weinig historische toeristische troeven.

Wie?

Het Stadsmuseum Lokeren vertelt de geschiedenis van de stad met objecten, film- en fotobeelden en verhalen, met focus op de 19e en de 20e eeuw. Veel aandacht gaat naar de haarsnijderij-industrie: Lokeren was voor deze vuile viltindustrie in de 20e eeuw het wereldcentrum. Het Stadsmuseum Lokeren omvat ook het Nationaal Beenhouwersmuseum, een oude bakkerswinkel en een schatkamer. Naast een grote jaarlijkse tentoonstelling over de (20e-eeuwse) geschiedenis van de stad, lopen er doorheen het jaar kleinere participatieve en artistieke projecten. Gemiddeld telt het Stadsmuseum zo'n 9.000 bezoekers per jaar. Het heeft een klein maar enthousiast team en een Vlaams kwaliteitslabel, en is ingedeeld op het lokale niveau.

Visie

Stadsmuseum Lokeren: een participatief museum?

Het Stadsmuseum Lokeren vertaalt een aantal belangrijke aspecten van de geschiedenis van de stad op een toegankelijke manier naar een zo groot mogelijk, maar in hoofdzaak lokaal publiek. Het wil een historisch kader voor de interpretatie van de hedendaagse stad en een aangename kennismaking met het verleden bieden aan erfgoedgeïnteresseerden, die het verband ontdekken tussen hun eigen leven in het heden en dat van de generaties vóór hen in het verleden. Deze kennis kan een verrijkende factor zijn voor zowel hun visie op de maatschappij als hun visie op hun eigen familiegeschiedenis. Nog breder wil het museum een open huis zijn, een omgeving om te leren, te herinneren en van gedachten te wisselen.

Stadsmuseum Lokeren

Stadsmuseum Lokeren, De wereld in Lokeren.

Voor een klein stadsmuseum met een lokale missie is participatie een evidentie. Het museum moet immers actief deel uitmaken van de dynamiek van de stad. Als stadsdienst, volledig betoelaagd met stedelijke middelen, is het noodzakelijk aan te sluiten op de erfgoednoden van de burgers en de maatschappelijke tendensen. De Lokeraars betalen er immers belastingen voor, en dus moet het museum ook echt hún museum zijn.

Het museumteam streeft ernaar om een spil te zijn in een netwerk van geëngageerde lokale erfgoedwerkers. Het museumgebouw biedt daarbij een platform aan zoveel mogelijk erfgoedacties van onderuit. Vaak speelt het museum in op ideeën die bij verenigingen of bewonersgroepen ontstaan, zoals de projecten DAL-LAS, Achter mooie gevels, Wonen in Lokerse hofkes over (sociale) huisvesting en Twee koeien en een half paard, over landbouw in Lokeren. Het museum biedt de tentoonstellingsplek, de productiemogelijkheden, de expertise en de financiële basis om met verschillende partners samen een gelaagd en gedragen project uit te werken. De samenwerkingen waarbinnen alle partijen initiatieven nemen vanuit verschillende invalshoeken versterken gemeenschappen, laten nieuwe mensen op een heel persoonlijke manier met erfgoed kennismaken en verbreden de kennis én de actieradius van de erfgoedspelers. Het brengt nieuw erfgoed naar het museum en, omgekeerd, de erfgoedwerking buiten de museale muren. Inhoudelijk tekent het verhaal zich af naargelang de inbreng en de noden van de gemeenschap waaraan het project zijn zin ontleent.

Wat mag participatie kosten? Geen geld, maar wel tijd, mensen en plaats?

Samenwerking is noodzakelijk: om meer aan scholen- en jongerenwerking te doen, om de nieuwe plannen van de stad te tonen, om nieuwe mensen te bereiken en samen te brengen, om voet aan wal te krijgen bij Lokeraars met een migratieachtergrond en kansengroepen, om stemmen van niet-bezoekers te horen, om praktisch alle noden te vervullen, om efficiënt te communiceren ... noem maar op. Het is erg belangrijk om samen met de meest relevante actoren te bepalen wat het doel van participatieprojecten wordt en welk traject daarvoor gevolgd wordt. Wij spreken pas van 'participatie' als de samenwerking een inhoudelijke meerwaarde heeft voor alle partijen én een maatschappelijk draagvlak, waardoor het een 'gewone' samenwerking overschrijdt.

Dat vraagt wel wat van een museum. Participatieve projecten waarbij inspraak en samen creëren van cruciaal belang zijn, vragen veel personeelsinzet en een team dat actief begaan is met de bezoekers en participanten. Het vraagt ook een goede communicatie en samenwerking tussen de verschillende partners.

Een open huis waar veel mensen samenkomen, vraagt ook voldoende functionele ruimte om die mensen te ontvangen. Ondanks het feit dat het Stadsmuseum in een groot gebouw huist, is deze ruimte momenteel niet beschikbaar. We ijveren bij een volgend bestuur voor de renovatie van de gewelfkelder van het museumgebouw als tentoonstellings-, project-, ontvangst-, werk- en vergaderruimte. Het moet een plek zijn die gebruikt kan worden door verschillende stadsdiensten en organisaties en die aan de noden van verschillende sectoren en gemeenschappen kan tegemoetkomen, zodat kruisbestuivingen tussen verschillende groepen in het museum kunnen plaatsvinden.

Onze participatiedromen botsen vaak op de realiteit van een heel klein personeelsbestand. Gelukkig wordt het omringd door een enthousiast gidsenteam en heel wat 'vrienden van het museum'. Zij zijn ook onze oren en ogen in de stad, en dat is goud waard. Het is dus belangrijk om in een (nog veel breder) lokaal netwerk van vrienden en ambassadeurs te investeren om nieuwe poorten te openen, en die geëngageerde erfgoedliefhebbers met zoveel mogelijk facetten van de erfgoedwerking in contact te brengen. Het blijft immers van groot belang om de balans tussen de verschillende museale functies te bewaken, en de samenwerkingen, helpende handen en participatiemodellen ook in te zetten voor aspecten van de museale werking die er zich misschien moeilijker toe lenen, zoals collectiewerking en onderzoek.

Klein bereik = snel bereik

De kleine schaal van het museum én van de stad zijn op vlak van participatie vaak een voordeel: je komt snel bij geïnteresseerde mensen terecht. Binnen de marges van een klein budget en een klein team is er wel voldoende experimenteerruimte, omdat er geen commerciële belangen spelen. Ook is de drempel van het museum laag en zijn de wegen ernaartoe bekend. We krijgen alle steun van het bestuur voor projecten waarbij we Lokeraars bij het museum en bij het verhaal van de stad betrekken. Toch is het belangrijk binnen deze kleine stad verder te kijken dan de 'usual suspects': de lokale erfgoedgeïnteresseerden wiens engagement van grote waarde is, maar die niet steeds representatief zijn voor alle bevolkingsgroepen binnen de stad. Dat is – om verschillende redenen – niet altijd evident. Met projecten als DALLAS, Achter mooie gevels, SJOR (100 jaar scouts in Lokeren) en OKAN in het museum - Lokeren en de Wereld konden we in het verleden al de brug slaan naar nieuwe gemeenschappen, en het is onze absolute wens om in de (nabije) toekomst nog heel wat meer nieuwe mensen en groepen te betrekken.

Case

OKAN in het museum – Lokeren en de wereld

De OnthaalKlas voor Anderstalige Nieuwkomers (OKAN) van Lokeren dook in november 2017 voor het tweede jaar op rij in de collectie van het Lokerse Stadsmuseum. De OKAN-leerlingen zijn tussen 12 en 18 jaar en krijgen een jaar lang intensief Nederlands. Het leerkrachtenteam bereidt deze leerlingen voor op een verdere (school-)carrière in België. De klasgroepen bestaan uit jongeren van allerlei nationaliteiten, culturen en leeftijden.

Elke leerling koos een favoriet object uit de collectie van het Stadsmuseum en ging daar voor enkele maanden mee aan de slag tijdens verschillende taalopdrachten en tijdens creatieve sessies met maatschappelijk jeugdwerkers van vzw Vagevuur. Van maart tot juni was het resultaat van het project (zelfgeschreven teksten bij de voorwerpen, een fotoportret en hun beeldend 'antwoord' op het collectiestuk) te zien in de vaste opstelling van het Stadsmuseum. De opening van de tentoonstelling was volledig in de handen van de leerlingen en mondde voor het tweede jaar op rij uit op een stevig feestje met veel lekkers, dans en muziek en veel nieuwe gezichten. In mei gidsten de OKAN-leerlingen andere OKAN-klassen en een groep volwassenen met migratie-achtergrond door hun tentoonstelling. Tijdens de voorbereiding daarvoor namen ze interviews af met museummedewerkers. Het volledige traject werd gefilmd: de leerlingen werden geïnterviewd over het project, we zien hen aan het werk op verschillende sleutelmomenten en hun talige ontwikkeling komt aan bod. De film werd voor het eerst vertoond op de proclamatie van de OKAN-leerlingen, het laatste moment van het schooljaar dat ze samen doorbrachten, voor ze naar andere scholen en studierichtingen zouden uitvliegen. Op dezelfde proclamatie kregen ze hun kunstwerk terug, hun foto en een gidsendiploma van de stad. De film is zowel promotioneel als documentair, en is voor alle partners een mooi blijvend resultaat van het project, dat zowel in de erfgoed-, onderwijs- als integratiesector ter inspiratie ingezet kan worden.¹⁴

Erfgoed niet centraal: met vertrouwen het museum uit handen geven

Het OKAN-project is een succesvol en waardevol participatietraject, precies omdat het tot stand komt vanuit twee belangrijke noden van twee verschillende partners – doelgericht Nederlands taalonderwijs aan anderstalige jongeren voor de OKAN-leerkrachten en erfgoedwerking vanuit de jongeren zelf voor het museum.

---

¹⁴ De film OKAN in het Stadsmuseum Lokeren 2018 – Lokeren en de wereld kan worden bekeken via www.youtube.com/watch?v=ya3dAkrtxOI of via <https://faro.be/blogs/olga-van-oost/participatief-met-idealen-stadsmuseum-lokeren>.

De museumcollectie biedt voor de leerlingen met een beperkte taalbagage een perfect visueel uitgangspunt en een stimulerende omgeving om concreet aan de slag te gaan, en dat vanuit een tastbaar gegeven. De leerlingen ervaren snel succes bij het zien van hun kunstwerken en fotomateriaal in het museum en de taalverwerving gaat sneller, vlotter en diepgaander dan tijdens gewone klasopdrachten. Doordat de leerlingen in de loop van het jaar bijna maandelijks naar het museum komen, wordt het de plek waar de leerlingen zich thuis voelen in de nieuwe omgeving waarin ze terecht zijn gekomen. Het museum is in de eerste plaats een inspirerende plaats van reflectie over geschiedenis en cultuur. Omdat ze op verschillende manieren met hun stukken aan de slag gaan, bouwen ze een vertrouwelijke band op met het gebouw en met de museummedewerkers, die hen met plezier alle vrijheid geven om het openingsfeest en de rondleidingen – weliswaar onder begeleiding van de OKAN-leerkrachten – in handen te nemen. De andere invalshoeken en de verwondering van de leerlingen openen de ogen van de museummedewerkers: zowel de beleving van het museum als de waarde van de collectie krijgen een nieuwe dimensie en zetten aan tot nieuwe inzichten in publiekswerking en participatie. Het feit dat de museumobjecten de niet-talige, visuele link vormen tussen mensen met verschillende taalachtergronden is een nieuw en uiterst boeiend gegeven om verder mee aan de slag te gaan. Het loslaten van de klassieke museale methodieken in functie van de taalproblematiek creëert een veel intensere en gevoelsmatiger band tussen collectiestukken, participanten en publieksbegeleiders.

Klein bereik = meer bereik

Kleine groepen zijn perfect voor een eerder experimentele werking als deze: een goede persoonlijke band met de OKAN-coördinatoren en de leerlingen is van cruciaal belang voor het slagen van het project. Die is niet enkel gestoeld op het delen van erfgoedervaringen maar vooral op het elkaar zoeken, vinden en helpen in de talige situaties die het erfgoedproject met zich meebrengt. De return van de leerlingen is vaak warm en heel zichtbaar: ze delen hun ervaringen op een heel directe manier, en sporen de museummedewerkers aan om dat op hun beurt ook te doen. Het project brengt een jonge frisse dynamiek in het museum die zowel OKAN-leerlingen, OKAN-begeleiders, museummedewerkers als reguliere bezoekers aan het denken zet.

Besluit

Het Stadsmuseum Lokeren wil de volgende jaren meer inzetten op soortgelijke micro-projecten zoals het OKAN-project, die écht iets teweegbrengen bij de groep waarmee participatief gewerkt wordt. Dat impliceert wel dat het effectieve bereik van deze projecten kwantitatief zeer laag en dus zeer selectief blijft, en dat er dus bewust zal worden gekozen met wie, waarom en op welke manier zal worden samengewerkt. De participatieprojecten zullen ook vaak staan of vallen met het engagement van en de band met de trekkers van de gemeenschappen waarmee wordt gewerkt, wat hen wel kwetsbaar maakt.

2. 't Grom: “DE DIEPGANG DIE WE BEREIKTEN DOOR PARTICIPATIEF TE WERKEN IS - LETTERLIJK EN FIGUURLIJK - GOUD WAARD”

Context

Waar?

Sint-Katelijne-Waver ligt in het hart van de Mechelse groentestreek. Wie hier rondkijkt, merkt meteen de vele serres in het landschap op. Bijna de helft van het Vlaams serreareaal staat in de provincie Antwerpen, wat maakt dat bijna 60% van het Vlaams areaal serregroenten in die serres te vinden is. Het kan dan ook niet verwonderen dat de glastuinbouwsector in deze streek een belangrijke rol speelt. Binnen deze bedrijvigheid speelt Sint-Katelijne-Waver een belangrijke rol. Zo telt deze gemeente een hele reeks verwerkende of verhandelende bedrijven, zoals de alom gekende veiling Bel*Orta en de wereldspeler Greenyard. Tot slot bevindt zich hier ook het coöperatieve Proefstation voor de Groenteteelt.

Wie?

't Grom is het doe-museum in Vlaanderen over en met groenten en tuinbouwerfgoed. Dit museum presenteert de duurzame tuinbouw en het tuinbouwerfgoed op een speelse en interactieve wijze aan het publiek. Daarnaast informeert en sensibiliseert 't Grom de bezoeker over en voor gezonde voeding (en welke rol groenten daarin spelen). Bovendien situeert 't Grom zich in een prachtig historisch kader: de Midzeelhoeves. Deze 18e-eeuwse langgevelhoeves met bijhorende schuren en tuinen behoorden in het verleden toe aan de abdij Roosendael, in dezelfde gemeente. 't Grom ligt vandaag heel strategisch in het hart van dé serre- en groentestreek van Vlaanderen. Van hieruit vertrekt het grootste deel van de groenten die op je bord belanden.

Visie

Waarom 'aan participatie doen'?

Een verzuchting die je vaak hoort in de cultureel-erfgoedsector is de grote flexibiliteit die bij elke nieuwe beleidswissel gevraagd wordt. Er zit onmiskenbaar een zekere spanning tussen het bewaren op lange termijn en de cyclus van de beheerovereenkomsten. En die spanning zorgt ervoor dat het altijd even zoeken is naar een werkbaar kader. Nieuwe meesters, nieuwe wetten, en dus ook andere prioriteiten en andere taken. 'Participatie' is er sinds kort duidelijk eentje van, maar, in alle eerlijkheid, 't Grom lag er niet wakker van. Wat hier en daar als een nieuwe 'to do' ervaren wordt, blijkt immers voor een klein (maar dapper) groentemuseum uit Sint-Katelijne-Waver een tweede natuur te zijn. 'Ah zo?', horen we je vragen.

't Grom, Botanisch tekenen i.s.m. Hilde Orye, Kees Verwaard

't Grom, Samentuin

't Grom wordt al van bij de opening in 2006 een 'doe-museum' genoemd. Hiermee verwezen we in het verleden (en verwijzen we) vooral naar de heel actieve en succesvolle scholenwerking. Jaarlijks bezoeken duizenden kinderen het museum. Ze brengen hier met de klas een volledige dag door en combineren een aangepaste rondleiding met een kookworkshop.

Tien jaar na de opening zijn we dat 'doen' beginnen om te zetten in 'participeren'. Deels bewust, deels per toeval of zelfs noodgedwongen. Na de eerste tien jaar was het namelijk tijd om onze werking eens van op afstand en kritisch te bekijken. Daarbij gingen we op zoek naar hoe er nog meer gedaan kon worden op de erfgoedsite van 't Grom. Of formeler gesteld, welk 'onbenut ontwikkelingspotentieel' kon aangesproken worden?

Ons eerste aanvoelen? Naast het scholenluik moest er (nog) meer mogelijk zijn op deze erfgoedsite van twee hectare. Een site met museumtuinen, 300 jaar oude gebouwen én moderne faciliteiten. Een groot deel van de tijd bleef een groot deel van de ruimte ongebruikt. Bij de oprichting van 't Grom werd nochtans de ambitie neergeschreven en uitgesproken om van deze plek een echt bruisend erfgoedcentrum te maken. 'Bruisend' betekent zoveel als beweging en rumoer, en een centrum is een plaats waar mensen samenkomen. Het doel was dus om mensen samen te brengen rond een nieuwe dynamiek op 't Grom. Aan dat voornemen is uiteraard ook een zakelijk aspect verbonden. De terugvallende subsidies en stijgende (onderhouds)kosten maken dat het museum op zoek moe(s)t naar meer eigen inkomsten én een groter publiek draagvlak.

Participatie bleek de sleutel voor beide. Maar de vrijheid om eindeloos te experimenteren is er niet. Geregeld moeten we met spijt interessante voorstellen tot samenwerking afwijzen, omdat de draagkracht er simpelweg voor ontbreekt. Een 'verliespotje' voor gefaalde projecten hebben we niet en kunnen we ons ook niet veroorloven.

Participatie is een manier van denken

't Grom had deze slagzin graag op eigen conto geschreven, maar het was Leen Heyvaert, conservator van het Stadsmuseum Lokeren die onze hernieuwde werking op zo'n gevleugelde wijze samenvatte. We hadden het zelf niet beter kunnen verwoorden. In 2017 werd 't Grom namelijk meermaals gevraagd om onze nieuwe, uitgesproken participatieve werkwijze toe te lichten. Een van die keren was tijdens de sessies van de collegagroep Klein museum, groot bereik onder begeleiding van onder meer FARO en ICOM Vlaanderen. 't Grom maakte deel uit van die groep en stak tijdens die sessies veel op van de andere collega's. Zeker de discussie over de grenzen van participatie was een om in te kaderen. Spreken we nog van 'participatie' als je simpelweg de deuren opent voor je standaardaanbod? Of schieten we ons doel voorbij als we het publiek carte blanche geven om volledig zijn goesting te doen in onze musea? Verdeelde meningen, altijd leuk én leerrijk.

Tijdens een van die sessies gaven we onze visie op participatie. En die visie is deze:

- ▶ Ten eerste wil 't Grom een regionaal museum zijn voor de hele Mechelse groentestreek en bij uitbreiding uiteraard ook voor de rest van Vlaanderen. Daarom moet het museum vooreerst ingebed zijn in de lokale gemeenschap.
- ▶ Ten tweede wil 't Grom een doe-museum zijn, op alle vlakken. We schrappen 'beleving' uit ons woordenboek en gaan volop voor ervaring en ervaringsgericht leren. Bij beleving staat de gebeurtenis centraal. Bij ervaring draait alles om het individu en zijn of haar leerproces. Beleving overkomt je, ervaring neem je in je op. Het eerste is vluchtiger vinden wij, het tweede duurzamer.
- ▶ Ten derde moet de kassa op het einde van de dag kloppen. 't Grom zet enkel in op acties die geld in het laatje brengen. Kosten en baten worden vooraf afgewogen en zijn net zo belangrijk als het inhoudelijke van een project. Wie hier de wenkbrauwen frons, raden we zeker aan verder te lezen. (En alle anderen ook, natuurlijk.) Sinds we dit criterium hanteren, stegen onze inkomsten uit bezoekersactiviteiten met 25% en het aantal betalende bezoekers met 22%.

- ▶ Ten vierde bewaken we nauwlettend de draagkracht van het team. We kunnen niet alles zelf en we weten niet alles.
- ▶ Ten vijfde gaat het museum op zoek naar onverwachte partners. We staan met andere woorden open voor de verrassing. We rekenen erop dat voor alles wat we zelf niet kunnen er nobele onbekenden rondlopen die maar wat graag een podium willen. Anderen in de schijnwerpers zetten, daar draait het om.
- ▶ Ten slotte maken we duidelijke afspraken. Iedereen krijgt zijn of haar vrijheid én verantwoordelijkheid. 't Grom blijft ons huis; maar we maken de nodige ruimte vrij waarbinnen externe partners tot hun recht kunnen komen.

Participatie is zo oud als de straat

Wie het voorgaande aandachtig heeft gelezen weet dat we zeker niet het warm water opnieuw hebben uitgevonden. Voor deze manier van denken lieten we ons inspireren door anderen. En die voorbeelden kwamen lang niet altijd uit de erfgoedsector. Zo denken onze collega's uit de brede cultuursector al veel langer na over publieksbereik en valt van hen heel wat te leren.

Een perfect voorbeeld van hoe je anders over je eigen huis kan nadenken – en dus ook over participatie – is de omslag die wijlen Eric Antonis als jonge cultuurconsulent doorvoerde in Cultuurhuis de Warande in Turnhout. Zo zag hij opportuniteiten in de grote werkloosheid aan het begin van de jaren 1980. De Warande maakte ruimte in haar inkomhal voor de (toen nog verplichte) stempelcontroles. Honderden mensen maakten zo kennis met een huis dat ze voordien (misschien) niet of maar vaag kenden. Een les is dus: kijk naar wat er buiten je eigen muren gebeurt en hoe je daarop kan inspikken. Opportuniteiten zijn altijd en overal te vinden. En zoals gezegd, sta open voor verrassingen en onverwachte voordelen. De massa aan werkzoekenden die wekelijks de Warande bezochten, waren het ideale doelpubliek voor de nieuwe cursussen en vormingen die door Antonis en collega's werden ingericht. Vanuit die werking ontstond in 1983 Dinamo, een organisatie die vandaag nog steeds bestaat en 230 vrijwilligers telt. Of, zoals Eric Antonis 10 jaar eerder, in 1972, al voorspelde, “nieuwe opdrachten zijn niet onoverkomelijk”. Laten we zo ook nadenken over participatie in de erfgoedsector.

Voor een tweede voorbeeld springen we dertig jaar verder in de tijd. Op de Turnhoutsebaan in Borgerhout werd in vijftien jaar tijd een verkommerd cinemagebouw omgetoverd tot De Roma, een bruisende volkschouwburg. Bezieler Paul Schyvens zag, net als Eric Antonis zoveel jaren eerder, het potentieel. En niet alleen van een gebouw maar ook van de mensen erin en erom. Een gebouw is niet altijd zomaar een stapel bakstenen, maar kan ook een 'lieu de mémoire' zijn, een plaats waar mensen aan gehecht zijn, waar fijne herinneringen aan vasthangen. En mensen zijn nooit zomaar 'bezoekers' of zomaar 'vrijwilligers'; ze komen naar je huis met bepaalde verwachtingen, meningen, achtergronden en ook vaardigheden en capaciteiten. Gooi dat allemaal samen en 1 + 1 is zoveel meer dan 3. Bouw dus aan je vrijwilligerswerking. Want je vrijwilligers zijn je eerste en allerbeste ambassadeurs. Hun mond-tot-mondreclame is honderd keer meer waard dan een publireportage in een lokaal reclameblaadje. En nog iets, werk aan je onthaal. Klant is misschien wel koning of koningin, maar je bezoekers zijn in de eerste plaats je gasten. Verwelkom hen opdat ze zich thuis voelen, geef iets meer dan verwacht wordt. Daardoor zullen ze zeker iets teruggeven. En tot slot, hou je ogen open en kijk naar wat er rond je gebeurt. In je wijk, in je gemeente, bij je collega's. Er zijn altijd gemene delers te vinden met personen of organisaties. Ga ook actief op zoek naar die personen of organisaties. Werk je bijvoorbeeld aan een nieuw project, met als thema het verre oosten? Durf dat thema dan kapot te analyseren tot in het kleinste detail. Spreek bijvoorbeeld je lokale bonsaiclub aan of stap binnen in een kungfuschool. Zoek samen naar de meerwaarde voor beide partijen zonder de een voor de kar van de ander te spannen. Wat je investeert in je buurt of gemeenschap krijg je meestal ook terug, direct of indirect.

In die investeringen zit eveneens onze andere manier van denken over participatie. Liever dan tijd en geld te steken in een tentoonstelling, spenderen we onze middelen aan de 'erfgoeddragers'. Zij zijn de helden en heldinnen in dit verhaal, omdat zij het erfgoed op handen dragen en uitdragen. Bovendien is dit voor hen vaak een hobby of een kleine bijverdienste. Door hen effectief te betalen voor hun werk ondersteunen we hen en bewaren we het erfgoed op een gezonde manier. We vervangen het druppelinfuus door een stevige injectie. Het marktprincipe van vraag en aanbod krijgt namelijk een plaats in onze erfgoedwerking. Hoe dat in zijn werk gaat en hoe iedereen er beter van wordt, vertellen we hieronder.

Case

Participatie is ICE

Het ontglipte ons al eens in een presentatie, maar de voorbije maanden was ICE – het immaterieel cultureel erfgoed - de financiële motor van 't Grom. Aanleiding hiervoor was het Dodoensjaar in 2017. Dat 't Grom iets zou gaan doen rond deze Mechelse geneesheer en botanicus stond al langer vast. Maar wat dan? Een tentoonstelling met afgesloten vitrinekasten en daarin een kopie van Dodoens' beroemde Cruijdeboek? Of een lezing over de geneeskunde in het 16e-eeuwse West-Europa? Uiteindelijk bleven we staan bij de essentie van het Cruijdeboek zoals Rembert Dodoens het in 1554 bedoeld had. Het Cruijdeboek is immers enerzijds een praktisch handboek met tonnen kruidenkennis voor artsen en apothekers en werd anderzijds geïllustreerd met prachtige botanische tekeningen van de hand van die andere Mechelaar, Pieter van der Borcht (1530-1608).

We herkenden vaardigheden, kennis en ambachten in het boek en namen ons voor om die weer tot leven te wekken. Vervolgens moesten we op zoek naar de erfgenamen van die vormen van immaterieel cultureel erfgoed die vervat zaten in dat 500 jaar oude boek. Na een intensieve zoektocht en wat rondvragen kwamen we voor wat betreft de kruidenkennis terecht bij de Vlaamse Herboristenvereniging. Voor het botanisch tekenen vonden we Hilde Orye uit Bredene. We stelden zowel de vereniging als de individuele kunstenaar de vraag of ze zin hadden om in ons huis een langdurige cursus in te richten over hun vakgebieden. We gaven hen de vrijheid om te bepalen hoe die cursus eruit zou zien, hoe lang die zou duren en hoeveel mensen er konden deelnemen. Onze voorwaarden waren enkel dat zij zich zouden zien als medeorganisatoren van de cursus, dat ze mee promotie zouden voeren en hun achterban zouden aanspreken. Ze moesten bovendien ook instaan voor de inhoud van de cursus, de contacten met de lesgevers en de briefing van de cursisten. De meerwaarde voor hen lag in het feit dat ze mochten werken in een groentemuseum te midden van twee hectare tuinen inclusief bloemen en kruiden.

't Grom zou dus vooral faciliteren, promo voeren, persberichten uitsturen, de inschrijvingen ontvangen en de cursisten onthalen. Kortom, er was een echte win-win voor iedereen. Bovendien vertrokken alle partijen vanuit hun eigen sterkte. We zetten steeds een deelnemersprijs die marktconform was en waarbij zowel de lesgevers eerlijk beloond werden als waar ook 't Grom een graantje van kon meepikken. Deze formule bleek goed te werken. Alle partijen zetten zich vol enthousiasme achter deze actieve invulling van het Dodoensjaar. Met als resultaat dat in 2019 beide cursussen voor de derde keer gegeven worden en dat het erfgoed van Rembert Dodoens ondertussen aan al meer dan 100 geïnteresseerden actief en vooral intensief werd overgedragen.

Zoals gezegd schraptten we het woord 'beleving' uit ons taalgebruik en plaatsten we ervaring voorop. De diepgang die we bereikten door participatief te werken is letterlijk en figuurlijk goud waard. In plaats van de (schaarse) bezoekers eenmalig naar een lezing of tentoonstelling te trekken, wisten we mensen aan ons te binden en werden we voor sommigen een betekenisvol 'lieu de mémoire'. Participatie bleek ook een duurzaam effect te hebben, want uit de kruidencursus ontstond een deelwerking binnen onze vrijwilligersploeg. Ex-cursisten bleven, zoals we vooraf stiekem hadden gehoopt, hangen. Hun kennis delen zij nu met 't Grom. Of hoe een klein museum een echte katalysator kan zijn in het lokale en regionale erfgoedveld. We steken onze voelsprietten uit en ondersteunen de echte erfgoedhelden waar mogelijk, zowel financieel, promotieel, organisatorisch als met de infrastructuur.

Besluit

Ga voor de dubbelslag

Deels bewust, deels per toeval en deels noodgedwongen zette 't Grom haar doe-opdracht dus om in een eigenzinnige participatievisie. Deze aanpak paste het museum ondertussen al op verschillende thema's toe, steeds met succes. Immaterieel cultureel erfgoed was daarbij steeds het uitgangspunt. We kunnen tevreden vaststellen dat die werkwijze ook vruchtbare resultaten oplevert. Een dubbelslag dus, want als museum veranderen we twee pittige thema's, ICE én participatie, in een grote, dynamische gangmaker. Of: hoe je als erfgoedmuseum maar zo waardevol bent als de erfgoeddragers die je in je huis verwelkomt. We hadden het niet beter kunnen zeggen, maar we doen het wel. Toch een doe-museum dus.

3. MUSEUM HOF VAN BUSLEYDEN: HET PROCES PRIMEERT

Context

Waar?

Mechelen ligt centraal in de provincie Antwerpen. Hoewel haar inwonersaantal (89.000) in vergelijking met steden als Antwerpen, Brussel of Gent relatief laag lijkt, is het de vijfde stad van Vlaanderen en draagt haar centrale positie op de as Antwerpen-Brussel bij tot de sterke verstedelijking. Die stedelijkheid vindt zijn oorsprong al in de Middeleeuwen. Iets daarna situeert zich ook de glorie tijd van de stad, toen ze in de 15e-16e eeuw floreerde als hoofdstad van de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden. Mechelen is een van de vijf Vlaamse 'kunststeden'. De monumentale historische stadskern wordt op toeristisch vlak volop uitgespeeld, samen met de aanwezigheid van het iconische museum Kazerne Dossin en de gezinstoppers Planckendael en Technopolis. Hoe past Museum Hof van Busleyden in deze context?

Wie?

Die historische glorieperiode van Mechelen vormt ook het uitgangspunt van het huidige, pas volledig vernieuwde museum, maar dan met een verrassend actuele invulling. Het Hof van Busleyden, de thuisbasis van het museum is een 16e-eeuws renaissance stadspaleis. De heer van het huis, Hieronymus van Busleyden, was lid van de Grote Raad (destijds de hoogste rechtbank van de Nederlanden), diplomaat, humanist, mecenas, bibliofiel, verzamelaar ...). Het Hof was een plek waar objecten werden verzameld, maar ook betekenis werd gegeven aan het verleden. De cultuur van het humanisme waar deze plaats van doordrongen was, bouwde voort op de kennis van de oudheid, maar actualiseerde deze ook. Het was een ontmoetingsplek, waar grote namen als Erasmus en Thomas More van gedachten wisselden en hun ideeën uitdroegen naar de wereld.

Op die manier is het Hof van Busleyden de voorafspiegeling van een hedendaags museum, of alleszins van onze invulling van wat een museum vandaag moet zijn: een plek van ontmoeting, met kunst die inspireert. Een plek waar mensen centraal staan en het verleden nieuwe betekenis krijgt in een actuele dialoog met het heden. Maar die keuze voor de verbinding tussen heden en verleden, door in een humanistenhuis van vroeger ook vandaag de mensen centraal te stellen, kwam er niet zomaar.

Museum Hof van Busleyden, De Grond Der Dingen, Sofie Nuytten

Museum Hof van Busleyden, Uw Toren is niet af, Mechelse tijdlijn.

Visie

Het Museumtraject: van inspiratie naar participatie als vaste kernwaarde in de museale missie

Participatie maakt vandaag deel uit van het DNA van het museum. Dat is het resultaat van een traject dat meer dan vijf jaar geleden werd aangevat. Het restauratieproces van het gebouw was net opgestart. Op dat moment stelde zich de vraag naar de inhoudelijke invulling van het vernieuwde museum. Het antwoord kreeg vorm in het Museumtraject: een uitvoerig participatief traject in de zoektocht naar een onderbouwd en gedragen nieuw concept voor het museum, opgestart door de (toenmalige) Erfgoedcel Mechelen, op vraag van de Stedelijke Musea.

Het traject entte zich op de strategie van een erfgoedcel om, vertrekkende vanuit een ruime veldverkenning en omgevingsanalyse, na te gaan wat de inzet en betrokkenheid van alle, zeer diverse, betrokkenen voor dat nieuwe museum kon zijn. Sleutelwoord doorheen het traject was dialoog.

In een eerste fase bevroegen we museumexperten en academici over hoe zij zich een hedendaags museum voorstelden. Ook sleutelfiguren uit andere sectoren zoals toerisme, onderwijs, zorg of creatieve industrieën werden hierover bevroegd. Hun ideeën kregen neerslag in een inspiratiefilm *Naar een museum voor de stad*.¹⁵ Maar we gingen ook in gesprek met het eigen lokale middenveld en beleid. Sluitstuk van die bevroegingsfase was de participatieve try-outtentoonstelling *Uw toren is niet af* (2014-2015).¹⁶ Die expo was voor het museumteam een cruciale fase in het uittesten van werkvormen en in de opmaak van het definitieve museale concept. Het was tevens een uitgelezen kans om het publiek zelf, onze tentoonstellingsbezoekers, te bevroegen en een meer actieve rol te geven. Mechelse verenigingen en individuele bezoekers werden uitgenodigd actief in te grijpen in de tentoonstelling. Meer dan 53 verschillende organisaties zorgden voor meer dan 40 acties in de expo. Meer dan 73 objecten werden door Mechelaars toegevoegd en de tijdlijn die de geschiedenis van Mechelen verbeeldde was een actief werkinstrument voor de bezoekers. Mensen maakten dankbaar gebruik van de kans om vragen te stellen, commentaar te leveren, een eigen betekenis te geven aan de tentoongestelde objecten en die te delen met anderen. Kortom: om de dialoog aan te gaan met het museum. Door al die stedelijke spelers vanuit hun eigen leefwereld, interesses en ervaringen een invulling te laten geven aan het museum, brachten we niet alleen de stad binnen in het museum, we creëerden vanuit het museum ook een venster op de stad.

De evaluatie van de tentoonstelling leerde het museum de meerwaarde van een participatief onderbouwde en genetwerkte tentoonstelling, maar ook de nood aan het inzetten op krachtige objecten met een uitgesproken aantrekkingskracht voor het publiek. De expo *Zot Geweld/Dwaze Maagd* (2016)¹⁷ zette dit experiment verder door een tentoonstelling met topwerken uit de Vlaamse en buitenlandse collecties te combineren met een intensieve gemeenschapswerking.

De invulling van het huidige Museum Hof van Busleyden draagt beide visies in zich. Een verhaal met een sterk internationaal bezoekerspotentieel, onderbouwd door de samenwerking met diverse (lokale) spelers en belanghebbenden. De participatieve werking kreeg een volwaardige plaats in het museumparcours, eerder dan in een afgesloten workshop- of gemeenschapsruimte. Elke thematische zone in het museum wordt beëindigd met een participatieve ruimte waar Mechelse gemeenschappen, erfgoedverenigingen, culturele spelers, opleidingsinstellingen en particulieren aan meebouwen. In de zaal 'De mensen maken de stad' vertegenwoordigen Mechelse organisaties en verenigingen de diversiteit van het stedelijke leven vandaag, als actualisering van de zalen waarin het stadsleven in het verleden wordt getoond.

15 Zie: https://www.youtube.com/watch?v=S400SZcF_U

16 Zie: <https://www.hofvanbusleyden.be/uw-toren-is-niet-af>

17 Zie: <https://www.hofvanbusleyden.be/zot-geweld/-/dwaze-maagd>

De ruimte voor het project De Grond Der Dingen doet nadenken over de positie van macht en bezit van grond vandaag tegenover de Bourgondische machtshebbers. De derde participatieve ruimte sluit de zone over meesterschap en ambachtelijke vaardigheden af. Voor het eerste werkingsjaar maakte curator Hans Martens een selectie van hedendaagse kunstenaars. Zij reflecteren op het oude Mechelse meesterschap in albasten voorwerpen en houtsnijwerk die in onze collectie zitten. Na een jaar wijzigt deze opstelling en wordt de ruimte ingericht in samenwerking met onderzoekspartner Artechne en kunstenaar Claudy Jongstra. Het publiek wordt dan betrokken in een Citizen Science-experiment over de manier waarop wetenschappelijke en technische kennis over kunstproductie door de makers uit het verleden opgeslagen werd en hoe deze informatie door bezoekers vandaag ervaren wordt. We vragen de museumbezoeker of kennis over het vervaardigen van kleuren vandaag én in het verleden een impact heeft op hun kleurbeleving. De respons van de bezoekers levert zo data ter ondersteuning van het onderzoek.

Het project onder de loep

Het Mechelse museum groeide staps- en experimenteergewijs vanuit de samenwerking tussen erfgoedcel en musea. Van meet af aan was duidelijk dat alle acties en processen beschreven zouden worden, en vervolgens ook gedeeld zouden worden met de sector. Op die manier wilden we het draagvlak voor deze manier van werken vergroten. Gestript van hun omkadering en herleid tot werkmethodes ontdek je zeer veel gemeenschappelijke principes in alle projecten:

- ▶ Samenwerking is een van die principes. Geen van de bovenvermelde projecten was realiseerbaar zonder samenwerking met tal van partners. Samenwerking vanuit een open houding, waarbij het museum plaats maakt voor een evenwaardige input van zijn gesprekspartners. Voor sommige partners is het van belang een venster te creëren voor hun werking; andere zien het museum als een opstap om (opnieuw) een waardevolle plek in de maatschappij op te nemen, en nog anderen willen hun expertise of specifieke kunnen graag delen met een publiek. Het museum faciliteert, verbindt en draagt uit, altijd vertrekkende vanuit de eigen waarden en missie. Die samenwerkingen zijn erg divers, gaande van een lokale organisatie van wildbreiers die de kussentjes maakten voor onze publiekstribune in Uw toren is niet af, over Kunstencentrum De Loods (een organisatie die mensen met een psychiatrische achtergrond via kunstbeleving opnieuw bij de maatschappij betrekt) die samen met ons en enkele Mechelse buurtbewoners een eigen interpretatie creëerden van Rik Wouters' Zotte Geweld tot het burgersnetwerk Welcome in Mechelen die in de zaal Mensen maken de stad hun visie op stedelijke ondersteuning voor nieuwkomers vandaag weergeven.
- ▶ Ruimte en tijd zijn andere noodzakelijke voorwaarden voor het welslagen van participatief werk. Relaties met mensen moeten de kans krijgen om te rijpen en te groeien. Het onderhouden van die relaties vraagt een personeelsinspanning, ook na de looptijd van een project. Vandaar het belang van een sterk netwerk, partners op wie je kan terugvallen, organisaties die de band tussen jouw instelling en de mensen die je wil betrekken actief houden. Gewaardeerde partners voor het museum zijn instellingen zoals de Academie Mechelen, wiens leerlingen zo'n 1.000 unieke affiches maakten voor Uw toren is niet af of de collega's van H30, de artistieke werkplek voor Mechelse jongeren, die het project Bust-it hosten waarbij (onervaren) jongeren hun eerste stappen in de urban dance zetten en op basis van de thematiek van de expo Zot Geweld een performance voor het museum creëerden.

- ▶ Museum Hof van Busleyden kiest bewust voor participatie als een van de pijlers van zijn werking, als voornaamste bestaansreden van een ‘museum’. Een instelling die zaken uit het verleden bewaart staat of valt met zijn relevantie voor vandaag, en het zijn de mensen (bezoekers/gebruikers/partners) die betekenis toekennen aan die zaken uit het verleden vanuit hun leven vandaag. Door die focus op mensen, en de diverse betekenissen die zij verlenen aan de verhalen en objecten in het museum wordt meerlagigheid vanzelf een werkingsprincipe. Naast de stem van de ‘museale’ expert wil HvB ruimte bieden voor diverse perspectieven en visies. Dat doet het door als vrijplaats gezichtspunten te confronteren en het debat te organiseren, in de beste humanistische traditie. De audiotours in het museum bijvoorbeeld, fungeren als een extra laag bovenop het museumverhaal. Experts uit diverse sectoren geven hun persoonlijke mening over de museale thema’s. Dirk De Wachter bijt de spits af en ziet verbanden tussen de hyperindividualiteit van vandaag en de schoorvoetende eerste stappen van het humanisme in de vroege 16e eeuw.
- ▶ Museum Hof van Busleyden is tot slot een platform voor experiment. Samenwerken met andere, nieuwe, onbekende partners nodigt uit tot experiment, tot ruimte maken voor verbeelding, voor wat misschien nog niet helemaal af is. En dus ook voor wat mogelijk kan mislukken. Het proces dat we met alle betrokkenen doorlopen primeert op het product. Door in te zetten op de interactie tussen mensen, objecten en verhalen in het museum wijken we af van die sterke focus op concrete resultaten of meetbare doelstellingen, zonder daarom in te boeten aan de kwaliteit van de werking, de zorg voor de collectie of de wetenschappelijke onderbouw. Het is geen of-of- maar een en-enverhaal. Het is de uitdaging om beide verhalen en werkingen in een gezond evenwicht in het museum te tonen.

Case

De Grond Der Dingen. Met het museum als platform bouwen aan een betere stad

Wat als je elke Mechelaar één vierkante meter grond zou geven om zelf in te vullen? Het museum reflecteert met De Grond Der Dingen over de positie van macht en bezit van grond vandaag. In de vaste opstelling wordt ruimte gemaakt voor alle voorstellen van het publiek en gaan we actief het maatschappelijk debat hierover aan. Dit stadsproject is een initiatief van het Mechelse theaterhuis ARSENAAL/LAZARUS, samen met het museum.

Het wil de Mechelaar aanzetten tot het vormgeven van de stad, en zijn betrokkenheid daarbij stimuleren. Aan het eind van het traject, in 2021, wordt 20.000 reële vierkante meter stad ter beschikking gesteld om ideeën concreet te realiseren. Het project overstijgt de stad ook, het geeft de niet-Mechelse bezoeker de kans te reflecteren op de inhoud van het museum en de verbondenheid met zijn of haar eigen leefwereld. Het project bevindt zich ruimtelijk precies tussen de zaal over de Bourgondische machtshebbers en hun strategieën voor machtsuitbreiding én die over het humanistische netwerk van Hiëronymus van Busleyden, waar denkers zoals Thomas More deel van uitmaakten. De Grond der Dingen gaat de confrontatie met beide aan door enerzijds het concept van ‘macht voor enkelen’ op zijn kop te zetten: elke Mechelaar krijgt precies evenveel grond en dus macht om zijn stad te verbeteren. Anderzijds is De Grond zelf een experiment, een poging om het utopische maatschappijbeeld van Thomas More vandaag nieuw leven in te blazen, maar dan via concrete kleine stapjes: “Meter per meter maken we Mechelen beter”.

Dit traject is een nieuwe les op ons participatieve pad. Met vragen als:

- ▶ Hoe geven we ruimte aan een andere organisatie binnen onze werking?
- ▶ Welke impact kunnen we vanuit het museum hebben op het stedelijk beleid?
- ▶ Hoe veruitwendigt de werking van het museum zich straks als we mee aan de wieg liggen van de realisatie van een aantal nieuwe stadsprojecten?

Ook hier helpen dezelfde kernprincipes ons bij de realisatie. Dialoog, netwerken, samenwerken en partnerschap, ruimte voor experiment. Het project vertrekt vanuit de voorstellen van de burgers, daarom is de stad géén initiatiefnemer, maar wel een partner. De impact van het project overstijgt immers het museum. Vandaar de nood aan open dialoog met onder meer de dienst ruimtelijke ordening (om aansluiting te zoeken bij bestaande en toekomstige stedenbouwkundige projecten), met de juridische dienst (om ondersteuning te vinden over het gebruik van informatie vanuit een groeiend en delend burgersnetwerk) én met de lokale beleidsmakers zelf (om de garantie te krijgen op de inzet van 20.000 m² stedelijke ruimte in 2021).

Om zoveel mogelijk Mechelaars te bereiken is een goed uitgebouwd netwerk onontbeerlijk. Vormingplus Mechelen¹⁸ engageerde zich om een specifieke actie rond DGDD in te schrijven in zijn beleidsplan. Zij zullen een overkoepelend initiatief trekken waarbij samen met diverse lokale welzijnschakels en sociale partners ingezet wordt op de Mechelse inwoners die anders moeilijk bereikt worden met dergelijke initiatieven. Het project is een experiment in democratische processen (welke projecten kunnen gerealiseerd worden, hoe wordt daarover onderhandeld ...). Vandaar het belang van uitvoerige procesdocumentatie en ondersteuning door een klankbordgroep.

We hopen met een ruime omkadering en veel enthousiasme dit nieuwe participatieve experiment op de kaart te zetten zodat het anderen kan inspireren. Ook dat is voor ons een taak voor een museum dat vandaag volop in de maatschappij wil staan.

Besluit

Uitdagingen voor de toekomst

Al onze participatieve principes vormen samen mee het DNA van het museum. De concrete definitie van DNA impliceert dat het basisconcept in elke vezel van de organisatie terug te vinden moet zijn. Samenwerken, participeren, experimenteren en netwerken moet doorstromen tot alle aspecten van de organisatie, van een uitgekiend collectiebeleid over publiekswerking tot het zakelijk beleid. De hele museumwerking moet doordrongen zijn van deze basisprincipes. Dit is ook voor ons een uitdaging en een veranderingsproces dat momenteel volop plaatsvindt. Participatie is een echt werkwoord voor elk museum dat hier mee aan de slag wil, onafhankelijk van de schaalgrootte of van het feit of je nu start met een projectmatig participatief experiment of het neerzetten van een transversale lijn doorheen alle aspecten van de museale werking.

---

¹⁸ De Vormingplus-centra willen volwassenen de mogelijkheid bieden om zich in hun vrije tijd verder te ontwikkelen en hun persoonlijke en sociale competenties te vergroten.

4. HET STADSMUS: 'DOOR' IN PLAATS VAN 'VOOR'

Context

Waar?

Hasselt is de provinciehoofdstad van Limburg en vormt samen met Genk een sterke stedelijke aantrekkingspool in het centrum van de provincie. In 2017 telde de stad om en bij de 77.000 inwoners en op tien jaar tijd groeide de bevolking met maar liefst 9% (tegenover een gemiddelde van 6,6% voor het Vlaamse Gewest). Hasselt kreeg haar stedelijke rechten in 1232 maar bleef lang een kleine stad aan de Demer, zonder grote industrie. Pas in de 19e eeuw ontwikkelde de stad zich sterk, met onder meer een belangrijke jeneverindustrie. Hasselt behoort niet tot het kransje van de 'Vlaamse kunststeden', maar is de laatste jaren, samen met Genk, innovatief op cultureel vlak. Toeristisch gezien spelen mode (en winkelen), jenever en (fiets)uitstapjes naar het groene Limburg rond Hasselt en Genk de hoofdrol. Hoe past een stadsmuseum als Het Stadsmus in deze context?

Wie?

In 2005 transformeerde het Stedelijk Museum Stellingwerff-Waerdenhof, met een historische en een kunstcollectie, tot Het Stadsmus. Het historische dubbelpand Stellingwerff-Waerdenhof kreeg een frisse inrichting, waarin de inwoners van de stad en hun activiteiten de hoofdrol spelen. Thematisch komen de grote lijnen uit de stadsgeschiedenis aan bod: Hasselt groeit, Hasselt gelooft, Hasselt feest, Hasselt applaudisseert ... De naam van het museum verwijst naar een stadsmus die tussen de mensen fladdert, die van bovenaf en van onderuit kan kijken naar de stad. Het is een vogeltje dat zich helemaal thuis voelt in de stad.

Het vernieuwde museum probeert een mix van historische, diepgaande expo's en kleine, participatieve projecten te bieden. Al sinds 2005 kan iedere Hasselaar of Hasseltse vereniging hier zijn of haar verhaal vertellen. De zogenoemde Tuincaféprojecten geven de ruimte om historische of eigentijdse Hasseltse thema's uit te diepen. Sommige initiatieven van Hasselaren vonden ook hun weg naar de grotere expo's: Hasseltse Bands, Hasselt Kermis ... In de loop van de jaren vergroedden de museum- en erfgoedwerking met elkaar. Na dertien jaar zijn de opstelling én de werking nog steeds zeer actueel. Maar het museum wil ook zijn verhaal voor de toerist aanscherpen. Het Stadsmus denkt na over een geactualiseerd museumverhaal, dat Hasselt als stad binnen de ontwikkeling van het graafschap Loon, het prinsbisdom Luik en de provincie Limburg plaatst.

Het Stadsmus Hasselt, Virga Yes Divers, Roland Hermans

Het Stadsmus Hasselt, Virga Yes Divers, Inge De Lee

Visie

Voor de Hasselaar wordt mét de Hasselaar

Behalve de expo's en Tuincaféprojecten heeft Het Stadsmus sinds 2005 verschillende projecten opgezet met als specifiek opzet de Hasselaren (meer) te betrekken bij het verhaal van hun stad. Die projecten hadden verschillende doelstellingen: een grotere naamsbekendheid voor Het Stadsmus genereren en het collectiebeleid op een verrassende manier tot in de huiskamers van de Hasselaren brengen. Met projecten als Straat per Straat, Word Erfgoedkoning of Word Erfgoedgeneraal werden Hasselaren persoonlijk aangesproken om hun eigen, persoonlijke relaas in relatie te brengen tot de brede geschiedenis van de stad. Maandelijks kregen de inwoners, wijk per wijk, een uitnodiging in de brievenbus om hun eigen verhaal of object aan Het Stadsmus kenbaar te maken. Voor Word Erfgoedkoning ging het over het erfgoed in de brede zin, voor Word Erfgoedgeneraal specifiek over verhalen en voorwerpen over de Eerste Wereldoorlog. Maand na maand koos een jury wie zich 'koning' of 'generaal' mocht noemen. Het winnende voorwerp en verhaal werd een maand lang tentoongesteld en de winnaars werden met hun familie- en kennissenkring ontvangen in het museum.

Tegelijk met deze projecten groeide in de museumwereld de aandacht voor participatie van het publiek in de werking. Gaandeweg werd in de publiekprojecten van Het Stadsmus de relatie met het brede publiek (of 'participanten') ook een doelstelling op zich. In 2018 ging een medewerker aan de slag die specifiek de participatie van publiek bij Musea Hasselt ter harte neemt. Hoewel niet de officiële missie van het museum, illustreert deze zin, geformuleerd tijdens een zomers reflectietraject, de veranderende kijk op museumbeleving: "Het Stadsmus ontdekt, samen met de Hasselaren, wat hen verbindt met het heden, verleden en de toekomst van de stad en als expert brengt het museum deze verhalen tot leven."

Buiten de museummuren, maar ook buiten de stadsmuren ...

De participatieve projecten hebben verschillende resultaten gehad: nieuwe vrijwilligers, meer zicht op waar het Hasseltse (im)materiële erfgoed zich bevindt en inhoudelijke aanvullingen voor de eigen collectie ... Maar om een duurzame en blijvende relatie met de Hasselaren te behouden, waarin Het Stadsmus blijvend een gelijkwaardige partner is, is een intensieve participatieve werking nodig. Daarbovenop komt dat participatief werken dan wel een kwaliteitsvolle en inhoudelijke manier van werken is, maar ze levert niet vanzelf meer bezoekers op. Hoewel het museum het in vergelijking met andere historische streekmusea zeker niet slecht doet, dalen de bezoekerscijfers en halen de expo's niet het verhoopte aantal bezoekers.

Het Stadsmus staat de komende beleidsperiode dan ook voor een uitdaging. Het museum wil ook voor bezoekers van buiten de stad aantrekkelijk zijn. Daarvoor moeten het verhaal én de werking een bredere geografische spreiding krijgen. Of nog, zoals de missie van Het Stadsmus het stelt: "Het Stadsmus is een participatief museum dat op een hedendaagse manier een divers publiek aanspreekt. Elke bezoeker verlaat het museum met een nieuwe kijk op de stad Hasselt en de provincie Limburg waarvan zij vandaag de hoofdstad is. [...]"

De nieuwe focus op Limburg vergt een nieuw en doordacht collectie- en publieksbeleid, dat Hasselt binnen de ontwikkeling van het graafschap Loon, het prinsbisdom Luik en de provincie Limburg, plaatst. Hasselt heeft unieke accenten in haar bestuurlijke geschiedenis die bijzonder zijn in de Vlaamse historische context en vooralsnog onderbelicht bleven in de geschiedenisboeken. De grenzen van de huidige provincie Limburg zijn bijna identiek aan de grenzen van het 12e-eeuwse graafschap Loon, dat tussen de 14e en de 18e eeuw deel uitmaakte van het prinsbisdom Luik. Later wordt Hasselt provinciehoofdstad.

Voor dit geactualiseerde museumverhaal kan Het Stadsmus al op een collectie, een goed netwerk en brede ervaring steunen. De kern van de collectie van Het Stadsmus is ontegensprekelijk al verbonden met de brede Limburgse geschiedenis. De collectie van de Limburgse erfgoedbibliotheek eveneens. Zowel de oude als de hedendaagse kunstcollectie is 'Limburg-waardig' en wordt verder versterkt. De kennis over het immateriële erfgoed wordt verder verdiept en uitgebreid naar de Limburgse regio.

Het Stadsmus is eveneens een natuurlijk steunpunt van een geïntegreerde, lokale cultureel-erfgoedwerking met een goede wisselwerking tussen de stedelijke erfgoedinstellingen (musea, stadsarchief, erfgoedbibliotheek) en het brede erfgoedveld. Het ontwikkelt zich tot een kenniscentrum voor het lokale culturele erfgoed. Lokale erfgoedverenigingen en de in erfgoed geïnteresseerde Hasselaren voelen zich thuis in het museum dat bekendstaat als ontmoetingsplek en fungeert als uitstalraam.

Case

Een mooi recent voorbeeld van dat 'samen schrijven aan een verhaal' is het project en de expo Virga Yes divers, dat naar aanleiding van de zevenjaarlijkse feesten in 2017 met diverse partners tot stand kwam.

Onder impuls van de Dienst Diversiteit en Internationale Solidariteit, en in samenwerking met Orbit vzw, bracht Het Stadsmus diverse partners samen, zoals de integratieraad en het interlevensbeschouwelijk netwerk. Samen gingen ze aan de slag rond het thema van de Virga Jessefeesten van 2017: 'teken van hoop'. Dat is een universeel thema waartoe iedere inwoner van Hasselt zich wel kan verhouden, ongeacht achtergrond, cultuur of levensbeschouwing. In een interviewproject werden Hasselaren met verschillende levensbeschouwingen bevraagd over ervaringen en inzichten over de Virga Jessefeesten, maar ook over parallellen met andere stads- of volksfeesten uit hun land van herkomst. Deze getuigenissen vormden de kern van de expo in Het Stadsmus (16 juni 2017 tot 7 januari 2018). Korte video's en citaten geven een blik in de hedendaagse belevenis van het feest door de verschillende getuigen, van de zeventienjarige Katlijn Vandebroek tot Sameer Srivastva, een Hasselaar met een hindoe-achtergrond. Naast een interviewluik werd er ook een creatief luik aan de tentoonstelling gekoppeld, gelinkt aan de traditie van de Hasseltse 'rotten', dit zijn buurt- en wijkcomités die onder meer de wijken of 'rotten' versieren naar aanleiding van de ommegang.¹⁹ Voor de periode van de Virga Jessefeesten werd met en door het interlevensbeschouwelijk netwerk de koetspoort – de toegangspoort tot het museum – versierd met kleurrijke schilderijen, die tijdens gezamenlijke workshops werden gecreëerd. In plaats van slechts twee weken, bleven deze, op vraag van het netwerk, uiteindelijk een half jaar de museumentree opluisteren.

In dit project was Het Stadsmus – als expert in het immaterieel cultureel erfgoed – een partner in cocreatie voor de andere partners. Het succes van het project (zoals in de vraag om de schilderijen te laten hangen) heeft veel te maken met het gevoel van ownership, dat bij sommige participanten ontstond. Voor Het Stadsmus is de volgende stap in de participatieve werking het verduurzamen van deze samenwerkingen en contacten.

---

19 Virga Jessefeesten Hasselt, www.virgajessefeesten.be/erfgoed/rotten

Het Stadsmus trad de afgelopen jaren met zijn museumbeleving ook buiten de museummuren. De museumbeleving is er een van een dialoog, een actief 'samen' ontdekken hoe Hasselaren vandaag in relatie staan tot hun verleden, heden en toekomst. We spreken hierbij ook expliciet van het museum als expert. Niet alleen als een verwijzing naar de vier museale basisfuncties, maar ook om te expliciteren dat we uitgaan van een dialoog, waarbij beide partners een inbreng hebben. De inbreng van het museum bestaat uit de kritische benadering en objectivering van de persoonlijke verhalen.

Besluit

De komende jaren brengt een evenwichtsoefening met zich mee, en wel tussen drie belangrijke vragen. Ten eerste, hoe bestendig je de huidige band met actieve Hasseltse participanten, in een breder Limburgverhaal? En hoe laat je vervolgens ook mensen van buiten Hasselt en misschien zelfs Limburg participeren aan het museumverhaal? Wat is de groeimarge voor dat bredere publiek? Ten slotte, hoe combineer je het participatieve met het cultuurtoeristische verhaal, op een zinvolle manier? Wat met een toeristische beleving in een stad waarin bij 'geschiedenis' in de eerste plaats aan jenever en mode gedacht wordt? Het Stadsmus kijkt met interesse naar de ontwikkelingen in Mechelen, Lier, Lokeren ... want elk van deze 'kleinere' stadsmusea heeft een verzoening van een lokaal verankerde, participatieve werking, met een breder (toeristisch) toegankelijk verhaal gerealiseerd.

5. STADSMUSEUM LIER: MEER VERBINDING EN VERSTERKING

Context

Waar?

Lier is een middelgrote stad in de provincie Antwerpen, telt 35.700 inwoners en bestaat uit deelgemeente Koningshooikt en Lier zelf. Het hedendaagse uitzicht van de stad wordt bepaald door het middeleeuwse stratenpatroon, de bloei van handel en religieuze ordes en de wederopbouw na de twee wereldoorlogen. Van bij haar ontstaan trekt Lier als centrale handelsplaats ambachtslieden aan. Tussen de 14e en de 19e eeuw zorgen vier activiteiten voor inkomsten en stadsontwikkeling: lakenproductie, veehandel, bierbrouwerij en katoenindustrie. Nadien valt de economie terug op kleine nijverheid, waarvan kant- en parelwerk de bekendste zijn. Talrijke religieuze gemeenschappen legden de basis voor de gezondheidszorg en het onderwijs, een functie die Lier vandaag nog steeds in de regio vervult. Lier ligt aan de samenvloeiing van de Kleine en de Grote Nete. Niet enkel historische gebouwen, maar ook groen en water kenmerken dus de stad.

Wie?

Stadsmuseum Lier vertelt verhalen over Lier en haar bewoners. Niet chronologisch, maar rond thema's die volgens de Lierenaars hun stad typeren. Het verbindt vroeger met nu, en grote geschiedenissen met persoonlijke verhalen. Het is een museum over en voor, maar ook door Lier en de Lierenaars. Zowel voor de basisopstelling als het programma werkt het museum samen met bewoners. Op wisselplekken wordt het resultaat getoond van trajecten met verenigingen, groepen en individuen. Jaarlijks plant het museum één grote tentoonstelling, aansluitend bij de basisthema's. Het museum draagt een Vlaams kwaliteitslabel en is ingedeeld op lokaal niveau.

Visie

Stadsmuseum Lier: een museum van bewoners en bezoekers

In 2014 beslist de stad Lier om een nieuwe koers te varen met haar stedelijke musea: de twee oude musea gaan dicht en er komt een nieuw stadsmuseum. De verzamelingen van het Stedelijk Museum Wuyts-Van Campen en baron Caroly en van het Timmermans-Opsomerhuis krijgen een onderkomen in het nieuwe stadsmuseum. Samen met een steeds groeiende erfgoedcollectie vertellen ze over Lier en de Lierenaars. De focus op kunst wordt ingeruild voor een bredere kijk: verhalen, objecten en tradities.

Stadsmuseum Lier, wisselplek erfgoed van buurten, Jeroen Broeckx

Stadsmuseum Lier, Arlecchinodag, Jeroen Broeckx

Als museum stonden we voor twee grote uitdagingen: een boeiende basispresentatie maken en ons voorbereiden op de nieuwe museumwerking. We beseften al gauw dat dit project pas zou lukken en relevant worden in samenwerking met de Lierenaar. Het is ook evident, een – lokaal betoelaagd – stadsmuseum werkt voor een stad, met materiaal over en uit een stad, en dus samen met de bewoners van diezelfde stad. Participatie helpt om het draagvlak te vergroten en een stevige basis te leggen voor het toekomstige museumprogramma. Bovendien bevonden we ons op inhoudelijk vlak in een opmerkelijke situatie. Met collecties georiënteerd op schone kunsten moest het werk materiaal – lokale verhalen en objecten – extern verzameld worden. Nog een reden om de participatieve kaart te trekken.

Participatief traject voor de basispresentatie

Eind 2015 stelden we de stadsbewoners digitaal en via postkaartjes de vraag: ‘Wat typeert Lier voor jou?’ Aan de hand van meer dan duizend antwoorden bepaalden we de hoofdthema’s van de museumopstelling: Schoon Lier, Lierke Plezierke, Verbondenheid, Lier Maakt Het, Zorgende Stad, Fier Lier. Vervolgens zochten we een groep participanten om deze thema’s te verfijnen en in te vullen met concreet materiaal, verhalen en objecten. Om een representatief eindresultaat te behalen was het belangrijk dat de groep was samengesteld uit een mix van leeftijden en achtergronden. Met een dertigtal Lierenaars kwamen we in 2016 een achttal keer samen. Niet altijd landde de denkoefening op het vooropgestelde objectniveau. Het eindproduct was een lijst van generieke topics en concreet materiaal. Het museum maakte een verdere selectie en vatte vervolgens met de ontwerpers het inrichtingsproces aan.

Participatief museumprogramma

Niet enkel de basisopstelling, maar ook de toekomstige museumwerking moest gebaseerd worden op samenwerkingen met groepen en individuen. Stadsmuseum Lier wou en wil immers samen met de Lierenaars het museum verder uitbouwen, bijvoorbeeld door met buurten en verenigingen op zoek te gaan naar hun erfgoed en dat een plek te geven. Of met groepen of individuen te bekijken hoe hun immaterieel cultureel erfgoed ontsloten en beter bekend gemaakt kan worden.

Om zicht te krijgen op de haalbaarheid en het verloop van dergelijke processen diende het museum een subsidieaanvraag in bij de Vlaamse Gemeenschap. Met de toegekende middelen werd projectbureau de kleine expeditie aangetrokken om in vijf pilootprojecten methodieken te onderzoeken en formats uit te werken. Volgens een wisselprogramma in de expositieruimte toont het museum de uitkomst van de gelopen trajecten. Deze processen zijn gedocumenteerd en werden ook vertaald naar draaiboeken. Zo kan het museum verder aan de slag met andere groepen.

Reflectie onderweg

Tijdens het denkproces rond de basisopstelling en de voorbereiding van het wisselprogramma groeide ons inzicht in participatie en kreeg onze visie duidelijk vorm. We formuleerden antwoorden op de vraag waarom we voor participatie kiezen, wat we ermee willen bereiken en, bovenal, welke vormen haalbaar zijn. Dat groeiend bewustzijn bleek belangrijk. Het toe-eigenen van verschillende theorieën en cases, het in vraag stellen en terugkoppelen van ideeën op je eigen organisatie, het maken van keuzes op maat: stuk voor stuk zijn dit noodzakelijke procesonderdelen om je participatieve plannen helder en krachtig te kunnen uitdragen naar doelgroepen en stakeholders. Om het draagvlak binnen je organisatie te versterken en om het verschil te maken tussen een los project en een ingebedde aanpak. Naar onze mening bestaat hiervoor geen eenheidsformule en legt elk museum hierin zijn eigen weg af.

Omdat de mogelijkheden van participatie onbeperkt zijn, en de middelen vaak bescheiden, is het belangrijk om vanuit jouw museum de definitie en voorwaarden van participatie scherp te stellen. We beslisten dat Lierse participatieve projecten voortaan zullen vertrekken vanuit een collectienood en ook content moeten opleveren. Ook externe initiatieven zijn aan deze voorwaarden gebonden: ze haken aan bij het collectieprofiel (of een collectienood) en voegen erfgoed informatie, objecten en verhalen toe.

Case

De beslissingsboom

Mee dankzij de toegekende Vlaamse projectsubsidie kon het Stadsmuseum Lier zich als lokaal museum goed voorbereiden op een participatieve werking. Projectbureau de kleine expeditie werd ingeschakeld om methodieken te onderzoeken en formats uit te werken voor acties over en met het erfgoed van verenigingen, erfgoed van buurten en immaterieel cultureel erfgoed. We maakten deze keuze omdat de verschillen in dynamiek en samenstelling van deze doelgroepen telkens om een andere methodologische benadering vragen. Een buurt is een geheel van personen en een aantal aanwezige spelers (bedrijven, scholen ...) binnen een geografisch afgebakende regio. Een vereniging heeft een duidelijk aanspreekpunt en een duidelijke structuur. Een ICE-gemeenschap bestaat uit verschillende lagen, gevormd door individuen en groepen. De doelstellingen voor deze participatietrajecten zijn:

- ▶ het in kaart brengen van erfgoed;
- ▶ content genereren;
- ▶ participanten bewustmaken van hun eigen geschiedenis en erfgoed;
- ▶ en, ten slotte, het netwerk van het stadsmuseum versterken.

Elk piloottraject is gedocumenteerd. Terugkerende onderdelen zijn: doelstellingen formuleren, een gepaste participatievorm bepalen, participanten engageren en het samenwerkingsproces met verschillende onderdelen uittekenen. Tijdens de onderzoeken werd veel gediscussieerd, afgewogen en beslist. We gebruikten mappingsoftware X-mind om het denkproces te structureren en alle genomen stappen, gestelde vragen, geformuleerde keuzes en ontwikkelde instrumenten een plaats te geven. We noemden dit de beslissingsboom.

Erfgoed van verenigingen

Toneellabo Arlecchino beet de spits af als vereniging. Samen gingen we op zoek naar de objecten, verhalen en tradities die ze waardevol vinden om te bewaren en door te geven. De speurtocht startte met een verenigingsdag in het museum waarop de leden verhalen en voorwerpen bij elkaar brachten. Ze vertelden aan elkaar en apart voor een camera over hun favoriete object of traditie. Vervolgens beslisten ze samen welk object hun vereniging het meest representeert. We maakten een groepsfoto en organiseerden saloninterviews waarin de leden over de betekenis van de vereniging in hun leven vertelden. In het museum was de neerslag van dit proces te zien: het gekozen object, een filmpje over de andere voorwerpen en de groepsfoto met bijhorende audiofragmenten.

Erfgoed van buurten

Voor dit onderzoek viel de keuze op deelgemeente Koningshooikt. Samen met de dorpsraad bereidden we verschillende acties voor, waaronder de verhalen- en de fotokaart. Op de jaarmarkt spraken we bewoners aan om op een blinde kaart plekken aan te duiden die voor hen een bijzondere betekenis hebben. Via een grafisch ontwerp werden alle verhalen omgezet in een geïllustreerde kaart die in het museum getoond wordt. Voor de fotokaart vertrokken we van de plattegrond van het dorp waarop een raster is aangebracht. Elke kruising kreeg een nummer. Via een oproep zochten we bereidwillige bewoners/fotografen om op de verschillende punten een foto te nemen. De vierkante afdrukken kwamen aan de museummuur en volgden de vorm van de plattegrond.

ICE gekoppeld aan één vereniging

Koninklijke Struifvogelmaatschappij De Kroon behartigt de traditie van volkssport het struifvogelspel. De vereniging ontsloot kennis en materiaal via Archiefbank Vlaanderen en het Sportimonium. Voor het stadsmuseum maakten ze een spelopstelling op maat. Het installatieproces – waarbij het precies afstellen van de positie van vogel en doel cruciaal is – werd gedocumenteerd.

ICE gekoppeld aan meerdere bestaande groepen/individuen

Lierse kant is een levende traditie die op verschillende manieren in stand wordt gehouden. We inventariseerden en groepeerden de mensen die een specifieke band hebben met Lierse kant: erfgenamen van bedrijven, experts historisch textiel, kantverenigingen en docenten. Via interviews kregen we inzicht in geschiedenis en techniek, bezorgdheden, uitdagingen en passies. De hoofdzaken staan geregistreerd in videoreportages die deel uitmaken van de museumpresentatie. In het traject kwam het potentieel aan het licht voor projecten op lange termijn, waarbij het museum een positie kan innemen in de zorg voor de traditie van Lierse kant.

ICE gekoppeld aan gekende en niet-gekende groepen en individuen

Hoe klein en compact het gebakje ook mag zijn, de gemeenschap rond het Liers Vlaaike valt niet meteen te grijpen. Het taartje wordt gebakken, verkocht, gegeven en gegeten. Zijn geschiedenis is even onduidelijk als bewogen. In samenwerking met het Centrum voor Agrarische Geschiedenis werden vrijwilligers gezocht en opgeleid om opzoekingen te verrichten, interviews af te nemen en literatuur te verwerken. Het resultaat hiervan werd gebundeld in een boek dat een plaats kreeg in het museum.

Routeplanner Participatie: een praktijkgericht instrument voor de erfgoedsector

De piloottrajecten leverden inzichten en hulpmiddelen op die stadsmuseum Lier deelde met andere musea tijdens bijeenkomsten van de collegagroep Klein museum, groot bereik. Daar groeide de idee om vanuit deze praktijken een generiek instrument te ontwikkelen voor organisaties uit de erfgoedsector die van start willen gaan met participatie of hun participatieve werking gestructureerder willen aanpakken. De Routeplanner Participatie kreeg vorm in samenwerking met FARO, Werkplaats immaterieel erfgoed, de derde verdieping, Erfgoedcel Kempens Karakter en de kleine expeditie.

Een poster en fiches brengen negen belangrijke thema's aan. Ze vormen de basis voor een participatieplan. Elke fiche bevat een korte toelichting, een voorbeeld uit een van de pilootprojecten van stadsmuseum Lier. Daarnaast volgen een reeks vragen die je helpen om bruikbare ideeën en inzichten voor jouw organisatie te genereren. Het instrument is gekoppeld aan de website van stadsmuseum Lier (www.stadsmuseumlier.be). Daar vind je documentatie over de pilootprojecten in Lier en instrumenten die tijdens die trajecten werden ontwikkeld, zoals vragenlijsten voor een kennismakingsgesprek met participanten en een sjabloon voor een modeltraject. Net als referenties naar teksten en onderzoeken over participatie (zoals over participatietypes) en diverse praktijkvoorbeelden.

Besluit

Reflectie achteraf

De piloottrajecten geven ons meer zicht op wat we willen en kunnen, niet willen en niet kunnen. Ze doen ons beseffen welk een onuitputtelijk potentieel er in het erfgoed en de mensen van een stad zit. Aan de vooravond van het bestaan als stadsmuseum voelen we ons helemaal klaar om samen te werken met bewoners en bezoekers en gericht verder te bouwen aan het museum.

De participatieve koers van de eigen museumprogrammatie is duidelijk uitgezet en naar aanleiding van de opening van het stadsmuseum meermaals intern en extern gecommuniceerd. Jaarlijks zal het museum de voorbereide wisselplekken invullen met nieuw materiaal; de resultaten van trajecten met andere groepen. Grotere tentoonstellingsprojecten en projectvoorstellen van derden verschillen in wezen weinig van de eigen opgezette acties. Ze zullen het museum voor een nieuwe procesplanning plaatsen, maar doorlopen dezelfde facetten. De Routeplanner Participatie is hierin een betrouwbare gids. Randvoorwaarden als beschikbare ruimte, tijd en personele middelen blijven voor stadsmuseum Lier een aandachtspunt.

Participatieve processen zijn intensief en grotendeels onzichtbaar, het resultaat – meer verbinding, en versterking – moeilijk meetbaar. Het vormt een uitdaging om de definitie, invulling en nuanceringen die je als museum aan participatie geeft, helder uit te dragen naar de bredere organisatiestructuur, in ons geval de stad. Het vraagt tijd en vertrouwen om hierin te groeien.

INSPIRATIELIJST

P. BIENKOWSKI, *No longer us and them. How to change into a participatory museum or gallery. Learning from the Our Museum programme*, April 2016, http://ourmuseum.org.uk/wp-content/uploads/Our-Museum-Report_double-page.pdf

Cultureelerfgoeddecreet 24 februari 2017, <http://www.kunstenenerfgoed.be/beleid/wet-en-regelgeving/cultureel-erfgoeddecreet>.

Gemeente Neerpelt, *Participatie: Hoe? Zo!* [brochure]

L. HEYVAERT, M. JACOBS, H. VAN GENECHTEN, O. VAN OOST, G. VAN OPSTAL, M. WIENEN, 'Een jaar lang collegagroep 'Klein museum, groot bereik'', in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 11 (2018) 4, <https://faro.be/tijdschrift>.

Our Museum, www.ourmuseum.org.uk

STADSMUSEUM LIER, *Routeplanner Participatie*, 2018, www.stadsmuseumlier.be.

N. SIMON, *The Participatory Museum*, Santa Cruz CA 2010.

J. VAN LEEUWEN, T. ROCK, *Nina Simon 'Participatory Museum': Rode draden en commentaar*, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, 2013.

H. VAN GENECHTEN, J. VAN LEEUWEN, *Erfgoedparticipatieladder*, in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 11 (2018) 4, <https://faro.be/tijdschrift>.

O. VAN OOST, 'Het participatieve museum: een zone van contact en conflict', in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 11 (2018) 1: pp. 38-45. <https://faro.be/tijdschrift>.

■ BIJLAGEN

Bijlage 1: Nina Simon: vier types participatie

Bijlage 2: Participatieladder

Bijlage 3: Groeifiche